

Notitie

Aan Martik Petrosjan
Van Alfred Bakker
Kopie aan
Datum 25 november 2019
Ons kenmerk
Bijlage(n) 1. Chronologie
2. Inventarissen
3. Centraal Tekeningenarchief

Onderwerp Prinsengracht 283-339; historisch bodemonderzoek

Opsteller	Goedgekeurd en vrijgegeven	Paraaf	Datum
A.Bakker			25-11-2019

Inleiding

De kademuur langs de oostzijde van de Prinsengracht tussen de Westermarkt-Rozengracht en de Reestraat staat in de planning om hersteld te worden. Specifiek gaat het om de kademuur ter hoogte van onder andere het Pulitzer hotel Amsterdam.

Om het risico op vertraging tijdens de uitvoering te verminderen, is een bureaustudie gewijd aan diverse aspecten van de land- en waterbodem: archeologie, bodemkwaliteit, conventionele explosieven en ondergrondse obstakels. Ook is nagegaan in welk jaar welke aannemers delen van de kademuur vernieuwd hebben.

Situatie

De te onderzoeken kademuur ligt langs de oostzijde van de Prinsengracht tussen de bruggen nrs. 63 (Westermarkt) en 64 (Reestraat). Het rak tussen de twee bruggen is 160 meter lang.

De namen van de bruggen binnen het onderzoeksgebied zijn:

63 Nieuwe Wercks-brug (inspectierapport 2006)

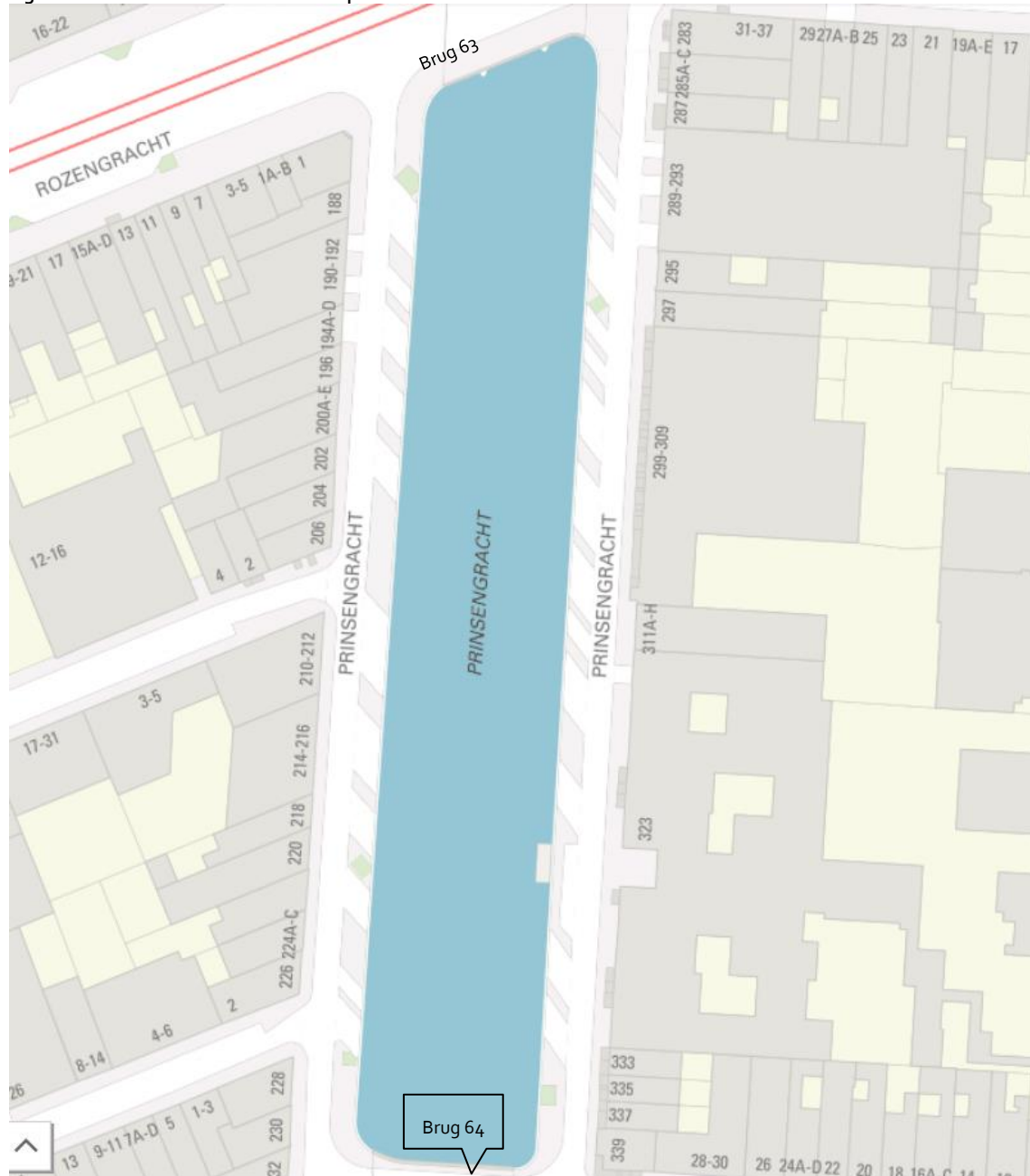
64 Reesluis

Figuur 1a: Situatie onderzoekslocatie en omgeving

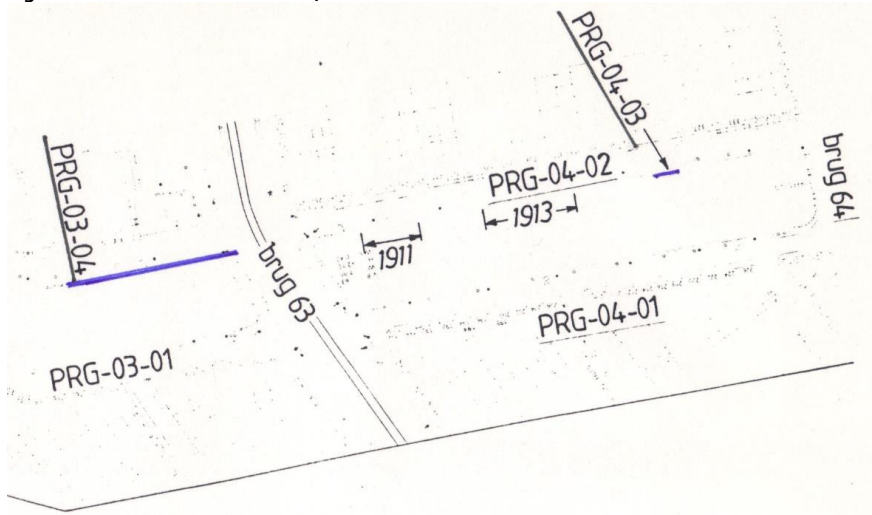
Bron: City Data

Figuur 1b: Situatie onderzoekslocatie en perceelnummers

Bron: City Data

Figuur 2: Beheerkaart Rak PRG-04

Bron: G.IB/algemeen/ walmuren / spoor 1 – projecten / Prinsengracht 283-339 / B.PBl.3 Definitiefase / onderzoeken / archiefonderzoek / kademuren

Bronnen

Als primaire bronnen zijn de Beeldbank, het Centraal Tekeningenarchief en overige inventarissen van het Stadsarchief Amsterdam geraadpleegd. Voorts bevat het Bouw- en Woningtoezicht-archief van stadsdeel Centrum enkele relevante tekeningen.

Om een indruk te geven van de (hoeveelheid) mogelijk relevante bestanden is in onderstaande tabel het aantal 'treffers' per zoekopdracht in de inventaris van het Centraal Tekeningenarchief vermeld.

Voor de onderzoekslocatie Prinsengracht 283-339 zijn als zoekopdrachten gegeven:

Brug 63	n=7
Brug 64	n=3 (1 netto)
Prinsengracht walmuur	n=17
Prinsengracht Reestraat	n=2 CTA 13024
Prinsengracht Westermarkt	n=7
Reesluis	n=0

Zeer relevant zijn bestekken uit 1911, 1913 en 1941. In het laatste jaar ging de voorgenomen vernieuwing niet door wegens oorlogsomstandigheden.

Het aantal 'folders' in het Centraal Tekeningenarchief voor diverse zoekopdrachten is hieronder vermeld.

Tabel 1: Aantal treffers per zoekwoord

zoekwoord	aantal	bijzonderheden
Aalmoezeniers	0	
Aalmoezeniersweeshuis	0	
Brug 68	7	
Brug 93	2	
Brug 94	7	
Gerechtsgebouw	1	CTA 32413: nieuwe kademuur 1955
Kademuur	94	
[Lange] Leidse dwarsstraat	4	
Leidschegracht	0	
Leidse gracht	4	
Leidsegracht	67	
Leidsestraat	30	
Paleis van Justitie	2	
Pieter Goemansbrug	--	
Prinsengracht	237	inclusief Korte en Nieuwe Prinsengracht
Reestraat		Prinsengracht Reestraat n=2
Rozengracht		Prinsengracht Rozengracht
Stadsbestedelingenhuis	2	
Walmuren	149	
Walmuur	veel	
Weeshuis	7	
Westermarkt	18	Prinsengracht Westermarkt n=7

Bron: Bewerkt naar Stadsarchief Amsterdam inventaris 10057

De geraadpleegde bestanden uit de diverse SAA-inventarissen zijn vermeld in de bijlagen 2 en 3. De secundaire bronnen betreffen literatuur. Zij zijn gespecificeerd aan het eind van deze notitie.

Historie: het Nieuwe Werk of Derde Uitleg

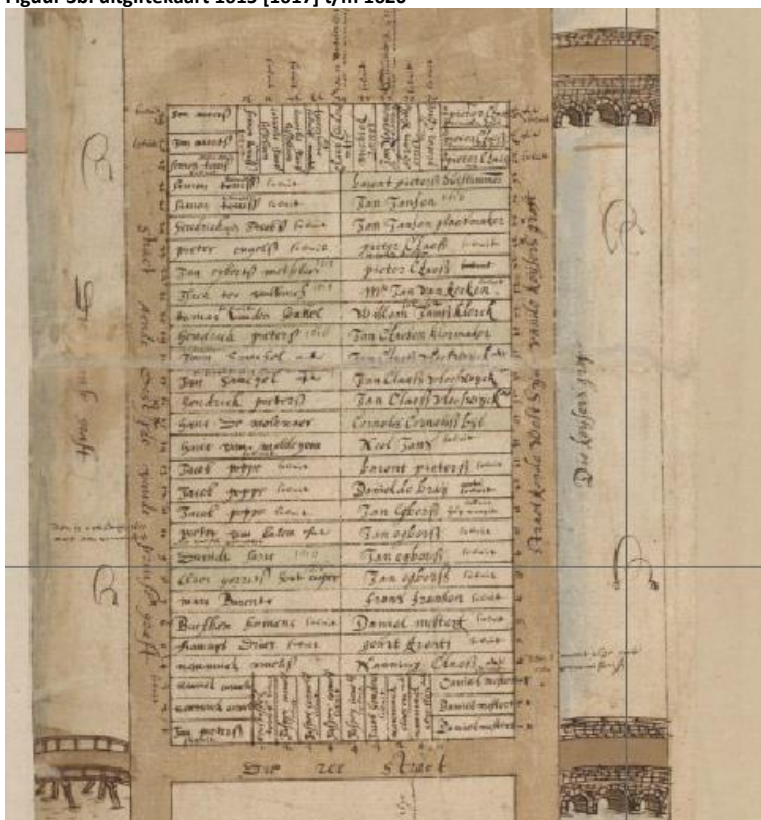
De locatie was tot 1609 buiten de stad gelegen. De zogenaamde Derde Uitleg van Amsterdam, die plaats vond tussen 1609 en 1613, reikte vanuit het noorden tot aan de huidige Leidsegracht. Die stadsuitbreiding, toen het Nieuwe Werk genoemd, kwam gereed in 1613 (Hoek Ostende 1971m p. 27). De landmeter Lucas Jansz. Sinck tekende de uitgegeven kavels tussen de Westermarkt en de Reestraat. De Westermarkt heette toen nog de Keijzers markt.

Figuur 3a: uitgiftekaart 1615 [1617] t/m 1620

Bron : Afbeeldingsbestand MMSAA01_00692000063

Figuur 3b: uitgiftekaart 1615 [1617] t/m 1620

Bron : Afbeeldingsbestand MMSAA01_00692000064

Omstreeks 1650 zijn bedrijven die overlast veroorzaakten verbannen uit de binnenstad. Abrahamse heeft in zijn dissertatie de milieuzone in de binnenstad gekarteerd.

Figuur 4: Milieuzonering

Bron: Abrahamse 2010

In het onderzoeksgebied waren bedrijven toegestaan die overlast veroorzaakten.

Figuur 5: Prinsengracht bij Reestraat omstreeks 1725

Bron: Rademaker in Abrahamse 2010, p. 265

Jan de Beijer tekende in 1756 de Prinsengracht ter hoogte van brug nr. 63

Figuur 6 : Prinsengracht in 1756

Bron: Stadsarchief Amsterdam; Beeldbank afbeeldingsbestand 010094000253

Aan de noordkant van het westelijk landhoofd van de Reesluis is een steen ingemetseld met het jaartal 1778.

Figuur 7: Westelijk landhoofd van de Reesluis in 2019

Bron: Foto Alfred Bakker 4-10-2019

Gerrit Lamberts tekende in 1817 de Prinsengracht (voor nr. 359) ter hoogte van brouwerij 't Roothart ten zuiden van de Reestraat.

Figuur 8: Tekening 1817

Bron: Stadsarchief Amsterdam; Beeldbank Afbeeldingsbestand 010097001382

Op de kade (ten zuiden van de onderzoekslocatie) bevonden zich in 1817 diverse opstallen .

Gaston Braun maakte in 1856 een foto, waarop net aangeplante bomen te zien zijn.

Figuur 9: Foto uit 1856

Bon: Stadsarchief Amsterdam; Beeldbank afbeeldingsbestand B00000030658

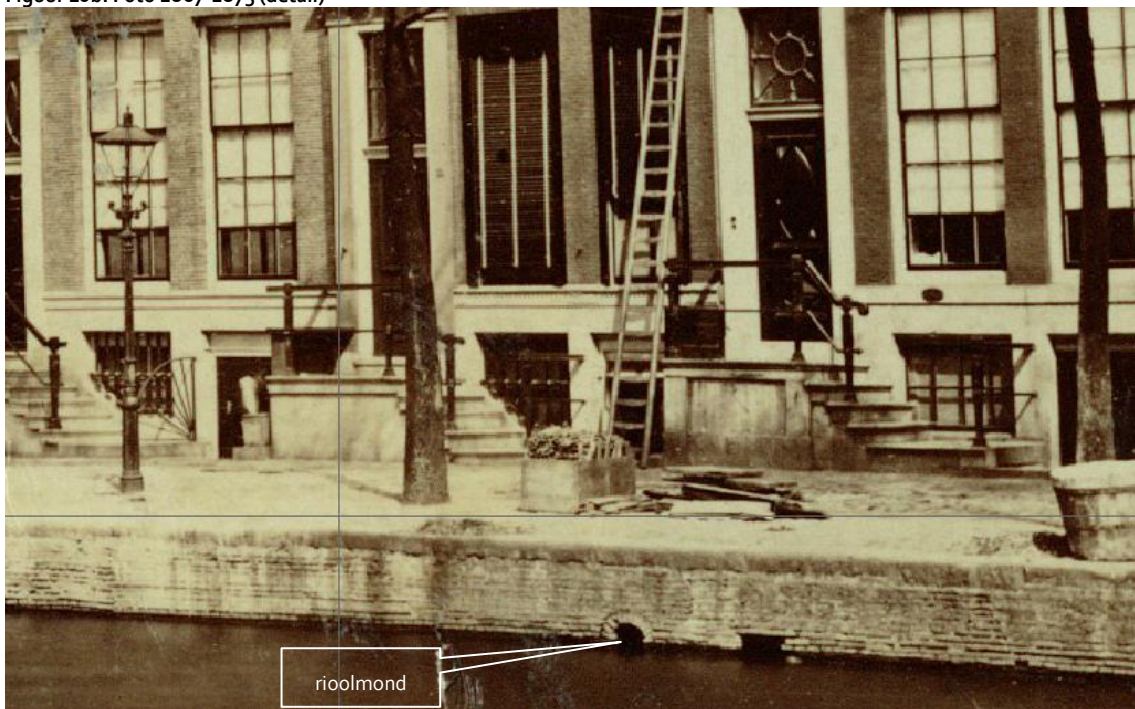
In een uitgave van A. Jager verscheen een foto uit de periode 1867 t/m 1875 van Prinsengracht 289-315. Op nummer 299 bevond zich 't Casteel van Beveren, een grachtenhuis met verhoogde lijstgevel in Lodewijk XIV-stijl uit 1720.

Figuur 10a: Foto 1867-1875

Bron: Stadsarchief Amsterdam; Beeldbank Afbeeldingsbestand OSIM00003004011

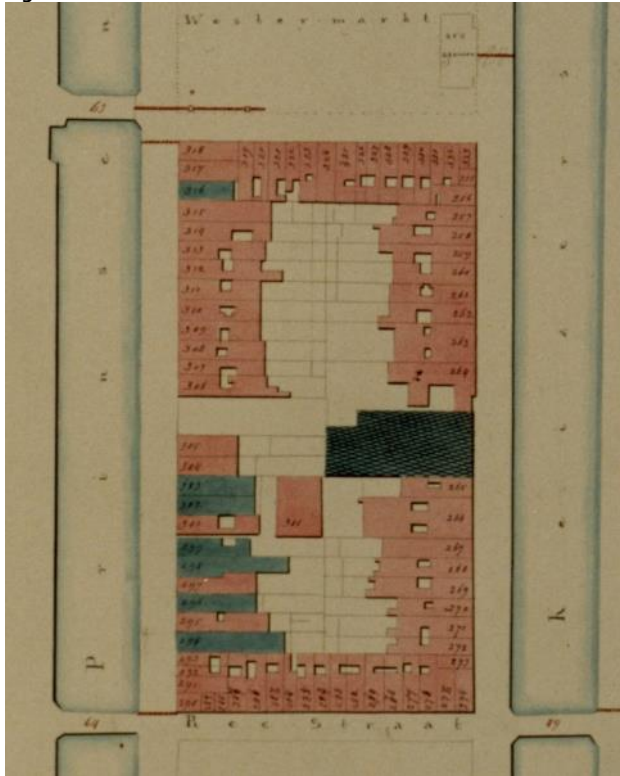
Figuur 10b: Foto 1867-1875 (detail)

Bron: Stadsarchief Amsterdam; Beeldbank Afbeeldingsbestand OSIM00003004011

De locatie ligt in de toenmalige Buurt LL. Op de buurtkaart zijn op de hoeken van het bouwblok riolen ingetekend, die uitmonden in de Prinsengracht.

Figuur 11: Buurtkaart

Bron: Stadsarchief Amsterdam

Pieter Oosterhuis fotografeerde omstreeks 1880 de Prinsengracht vanaf de Reesluis

Figuur 12: Foto omstreeks 1880

Bron: Stadsarchief Amsterdam; Beeldbank Afbeeldingsbestand 010005001201

Uit dezelfde periode dateert een vergelijkbare foto. Er zijn rioolmondingen zichtbaar

Figuur 13: foto omstreeks 1880

Bron: Stadsarchief Amsterdam; Beeldbank Afbeeldingsbestand OSIM00003004034

In 1885 werd de aannemer J. P. Cornelissen gegend: "Het verlagen van de steenen wulfbruggen over de Heeren-, Keizers- en Prinsengrachten voor de Gasthuismolensteeg, Hartenstraat en Reestraat" conform bestek no. 30. De aanneemsom bedroeg f 12.861.—. De Gebr. van der Vliet leverden het balkijzer voor de bruggen (Ingenieursbureau 2019).

SAA 5180 in notitie alle kademuren; wulfbrug voor de Reestraat is brug 64)

In 1890 is brug 63 vernieuwd in het kader van de nieuwe verkeersweg via de gedempte Rozengracht (CTA 13063).

Aannemer Ph. Kriekaart had in 1892 werk aangenomen volgens bestek no. 22: "het verbeteren der opritten van de brug over de Prinsengracht voor de Reestraat aan de westzijde van die gracht, met verhooging van den kademuur aan die zijde" (Ingenieursbureau 2019).

In 1896 lag de kade vol met afgemeerde schepen op een foto van G. O. 't Hooft.

Figuur 14: Foto in 1896

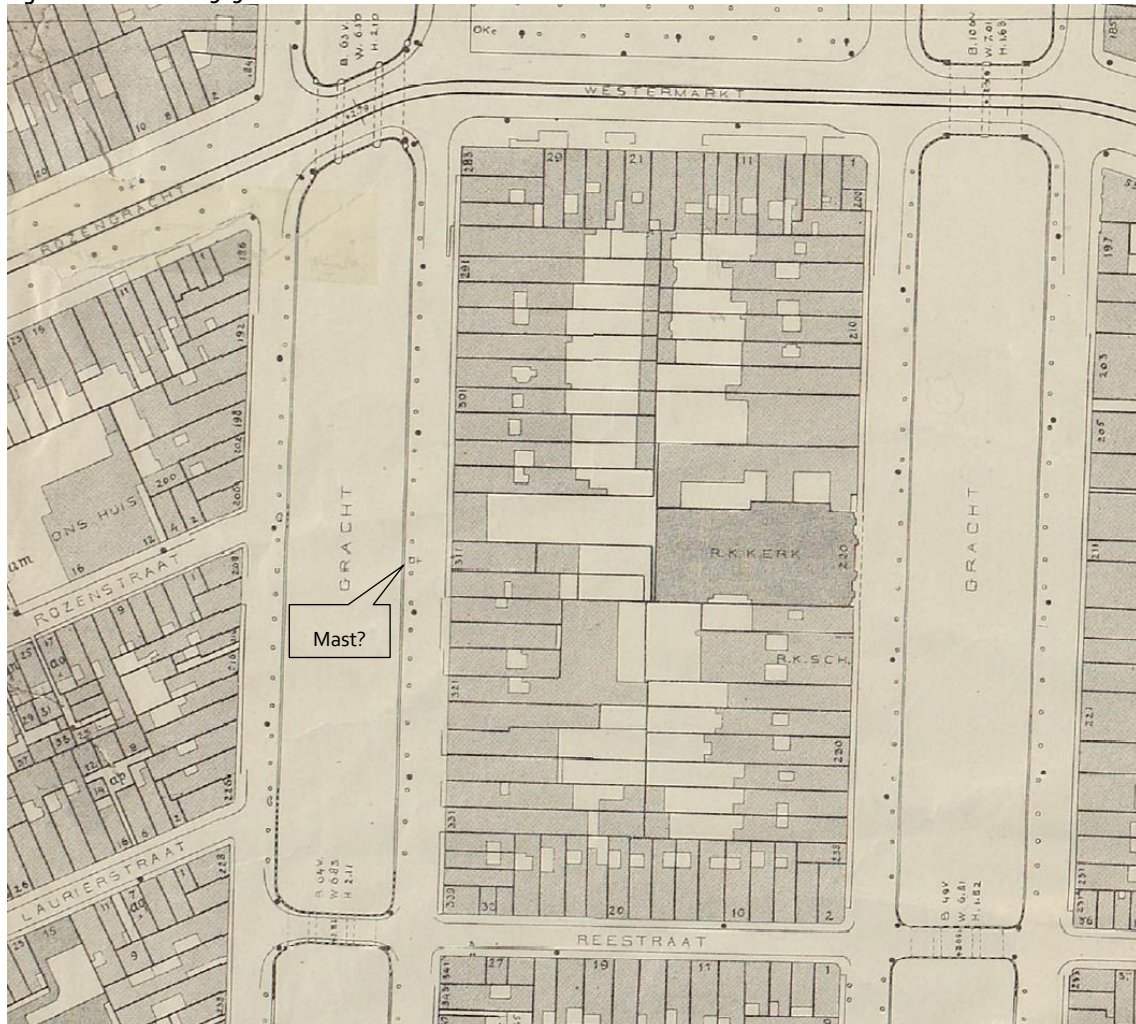
Bron: Stadsarchief Amsterdam; Beeldbank Afbeeldingsbestand 010104000154

Figuur 15r: BWT-kaart circa 1902-1928

Bron: Stadsarchief Amsterdam; inventaris 10040 regio 24

Figuur 16: situatie in 1909

Bron: Stadsarchief Amsterdam; inventaris 10039, blad H4 (met namen van stegen in de kaderrand)

Noot: veronderstelde mast ter hoogte van nr. 311 tot de 8^e herdruk van dec. 1938

Aannemer C.de Neef schreef op "Maandag 16 October 1911" in voor de openbare aanbesteding "vernieuwen van walmuren". De kademuur ter hoogte van Prinsengracht 289-297 is over een lengte van 18,5 vernieuwd, inclusief paalfundering.

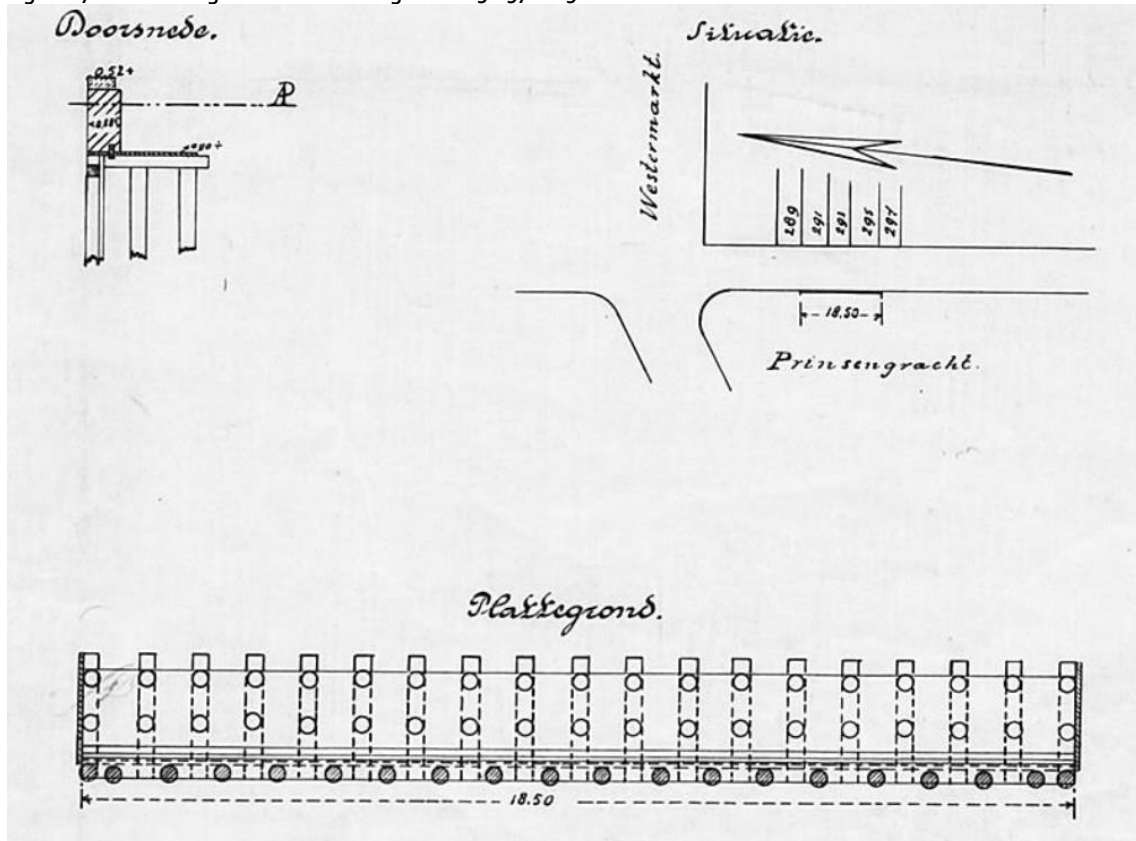
Tabel 2: vernieuwen walmuren in 1911 door C. de Neef

	gracht	nrs	lengte in m	Leveren, inheien en aftimmeren van dennen of grenen heimasten, elk 12.--
A	OZ Voorburgwal	196-204	17.20	67
B	OZ Achterburgwal	126	6.--	22
C	Kromboomsloot 20 tot aan Lange Keizerstraat	20-	32.--	107
D	Heerengracht	544-566	80.--	241
E	Heerengracht	329-343	39.--	121
F	Prinsengracht	289-297	18.50	58
tot.			192.70	616

Bron: Bewerkt naar SAA 5180/11297 --CTAE t/m -- CTAE00061000384 (in notitie alle kademuuren)

Het Centraal Tekeningenarchief bevat een tekening van de 1911 vernieuwde kademuur ter hoogte van de percelen Prinsengracht 289-297 (bovenkant deksteen NAP +0,52 m).

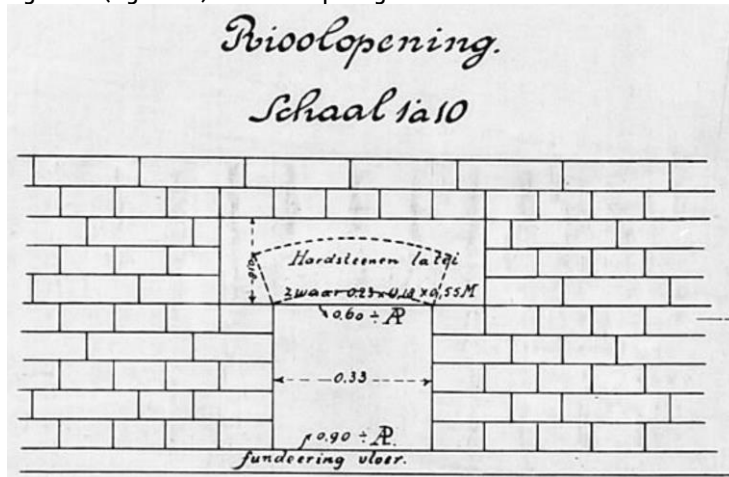
Figuur 17: Vernieuwing kademuur Prinsengracht 289-297 in 1911

Bron: CTA 21566

De tekening bevat een detail van een rioolopening. De boven de waterlijn liggende opening moest in de vernieuwde kademuur onder de waterlijn verlegd worden tussen NAP -0,60 m en de bovenkant van de funderingsvloer op NAP -0,90 m, met boven de opening een hardstenen latei, hoog drie bakstenen en zwaar 0,23 x 0,18 x 0,55 m

Figuur 18: (algemeen) detail rioolopening

Bron: CTA 21566

De dikte van de kademuur komt overeen met het type dat de Dienst der Publieke Werken in 1907 tekende voor een kademuur met een dergelijke hoogte (CTA 19819). Dat gold ook voor de in 1913 ontworpen kademuur.

In 1913 schreef Publieke Werken bestek 67 "Het maken en vernieuwen van walmuren": Bestek en Voorwaarden, waarnaar Burgemeester en Wethouders der Gemeente Amsterdam, op Maandag 13 October 1913, in het openbaar zullen doen aanbesteden: Het MAKEN EN VERNIEUWEN VAN WALMUREN. Met één tekening.

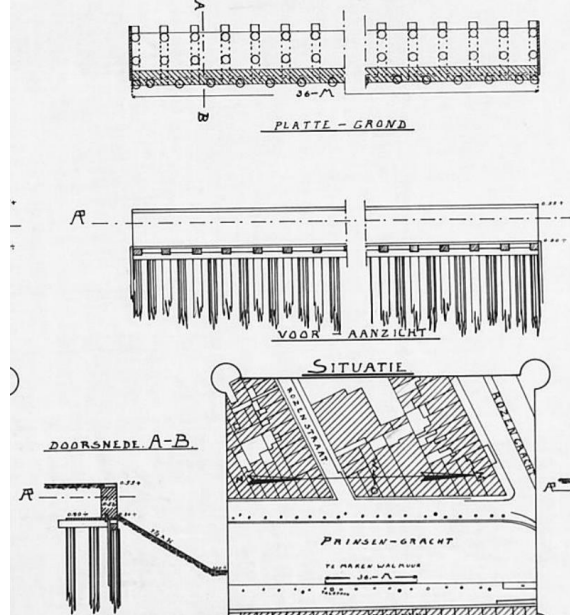
§ 1. Uit te voeren werken. --- De uit te voeren werken bestaan in:

- A. Het maken van een walmuur aan de Nieuwe Vaart langs het terrein van de Veemarkt
- B. Idem van een walmuur aan de Stadhouderskade voor het Vondelpark.
- C. Idem van een walmuur aan de Stadhouderskade voor de Nicolaas Bechemstraat.
- D. Het vernieuwen van den walmuur aan den Oudezijds Achterburgwal voor het perceel 177 voor de Spinhuissteeg.
- E. Idem voor den walmuur aan de Prinsengracht voor de perceelen 301 tot 311.
- F. Idem voor den walmuur aan de Krom Boomsloot voor de perceelen 16 tot 20.
- G. Idem voor den walmuur aan de Keizersgracht voor het perceel 674

Het werk werd gegund aan W. Uitslager voor een bedrag van f 19.313.— (- - CTAE00063000534)

Uit onderstaande situatie blijkt dat de te vernieuwen kademuur langs de Prinsengracht een lengte van 36 meter had.

Figuur 19: Situatie, plattegrond, vooraanzicht, doorsnede A-B

Bron: CTA 22362

Tabel 3: Werkzaamheden W. Uitslager walmuur Prinsengracht voor percelen 301-311 in 1913-1914

Week vanaf	werk
15 december 1913	<u>Walmuur Prinsengracht tegenover de Bloemstraat</u> "Een aanvang genomen met het stellen van de dam. Scheering geplaatst. Tevens een aanvang genomen met het opnemen van het bestratingsmateriaal. Begonnen met ontgraven, na eerst de dekstenen er af genomen te hebben. <u>Stand.</u> Een gedeelte ontgraven. Dam half gesteld
22 december 1913	<u>Walmuur Prinsengracht voor perceelen 301-311</u> Verder ontgraven, en dam gezet. <u>Stand.</u> Dam nog niet geheel gesteld. Ongeveer over 2/3 ontgraven tot de hoogte van het water.
29 december	Verder ontgraven. Dam afgemaakt. Put droog gemaald, en tot driemaal doorgeslagen. <u>Stand.</u> Put nog niet droog kunnen houden
5 januari [1914]	Put ontgraven. <u>Stand.</u> Gereed voor het heien van palen.
12 januari	[week aanvangende] Walmuur Prinsengracht voor perceelen 301-311 89 palen geslagen. Kespens daarop aangebracht maar door de vorst nog niet kunnen aanvullen en zodoende de vloer nog niet aangebracht. Damwand geslagen, vulstukken aan de watersloof aangebracht Stand. Houten fundeering gereed op de vloer na
19 januari -26	Prinsengracht [] Het werk ligt geheel stil [wegens de vorst]
2 februari	De vloer geheel aangebracht. Na aftrek voor minder voor voor de boomen en meerder voor het aanheelen van 7 riolen met schuifribben 0.311 M3 meer. De muur geheel op hoogte gemetseld en 7 riolen aangesloten. Minder metselwerk aan de riolen 7 in plaats van 9 dekstukken boven de riool monding
9 februari	De deksteen gesteld en aangegoten. 2.60 M oude deksteen verhaakt gesteld en aangegoten; geheel aangevuld, en bestraat.
16 februari	Moet nog gebaggerd worden; verder alles klaar.
23 februari	Moet nog gebaggerd worden.
2 maart	wordt gebaggerd.

Bron: CTA 22362

Het dagboek van de dagelijkse opzichter B. A. Koekkoek geeft inzicht in de werkzaamheden. Op de Prinsengracht, een van de uit te voeren werken, startte aannemer W. Uitslager per 15 december 1913 blijkt uit het dagboek.

Op een anonieme foto van 18 mei 1913 is een object zichtbaar op de kade. Uit latere foto's (1925) blijkt dat het de sokkel van een mast is.

Figuur 20: Foto uit 1913

Bron: Stadsarchief Amsterdam; Beeldbank Afbeeldingsbestand DZ00100028000001

In 1914-1915 is de kademuur ten zuiden van de locatie (ter hoogte van Prinsengracht 359-373) verhoogd over een lengte van dertig meter conform bestek 43 van 1914 (SAA 5180/11300). Het werk werd uitgevoerd door C. de Neef Lzn. (Ingenieursbureau 2019).

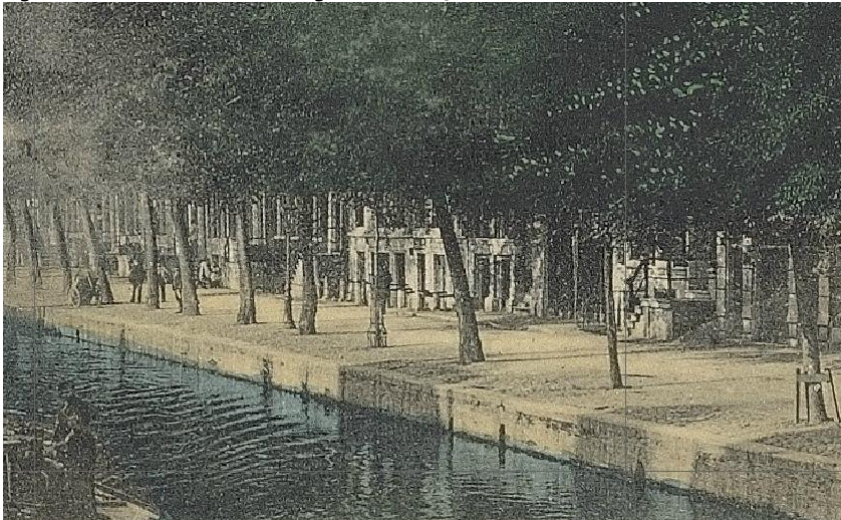
Figuur 20: Foto circa januari 1920

Bron: Stadsarchief Amsterdam; Beeldbank Afbeeldingsbestand OSIM00003004017

Omstreeks 1920 verscheen een prentbriefkaart van de Prinsengracht tussen de Reestraat en de Westermarkt (uitgever M. Glückstadt & München).

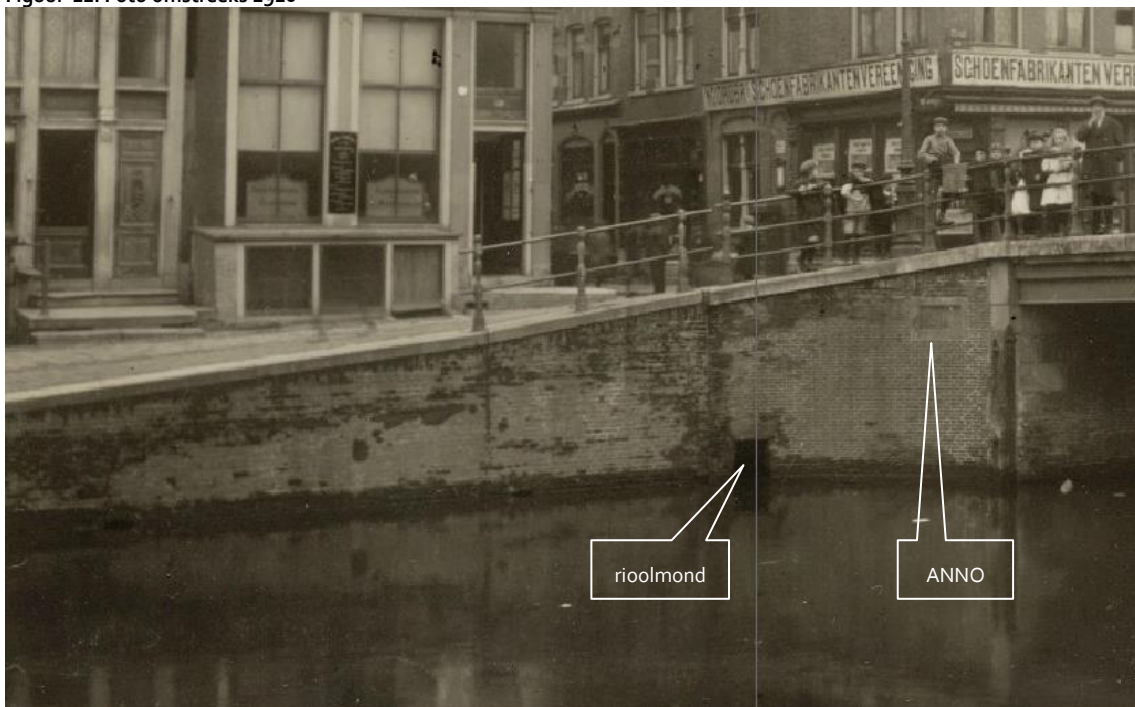
Figuur 21: Prentbriefkaart Prinsengracht (circa 1920)

Bron: Stadsarchief Amsterdam; Beeldbank Afbeeldingsbestand ANWU01748000002

Omstreeks 1920 is de Prinsengracht ter hoogte van brug 64 gefotografeerd. De ingemetselde steen "ANNO" is de pendant van de steen in het westelijk landhoofd met het jaartal 1778 (figuur 7).

Figuur 22: Foto omstreeks 1920

Bron: Stadsarchief Amsterdam; Beeldbank Afbeeldingsbestand OSIM00001004210

In het oostelijk landhoofd van de Reesluis is de ingemetselde steen ANNO [1778] zichtbaar. Op de waterlijn bevindt zich de opening van het riool, komend van de Reestraat.

Figuur 23: Foto 1925 ca.

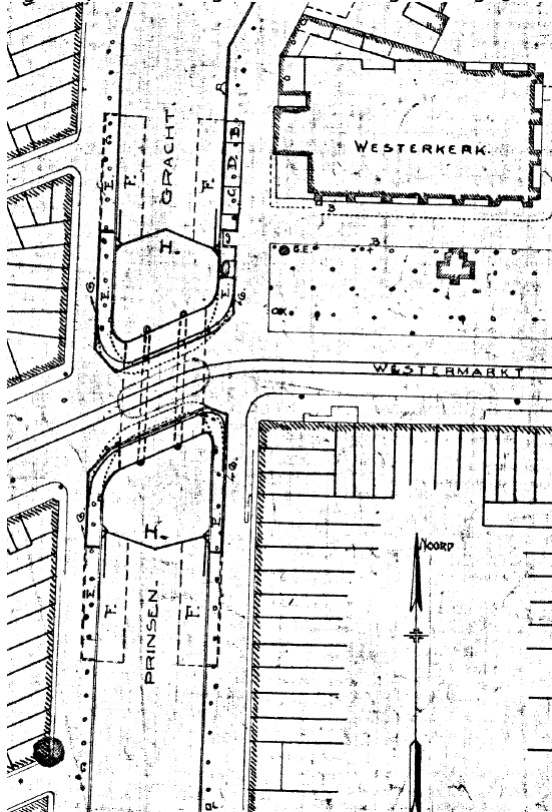
Bron: Afbeeldingsbestand ANWA00068000001

Op een foto uit omstreeks 1925 is een mast zichtbaar op de kade en voor de kademuur dek- of zolderschuiten, ontwikkeld door Johann Wilhelm Penning, die sinds 1904 op Prinsengracht 295 woonde.

Omstreeks 1925 maakte W. C. Ladiges (1895-1956) een foto vanaf de Reesluis, waarop een mast zichtbaar is (ter hoogte van het perceel Prinsengracht 311).

In 1925 is brug 63 verbreed, waarbij de Prinsengracht tijdelijk is afgedamd. De vleugelmuren, dik 0,35 m, zijn toen opgemetseld. (CTA 24760-32)

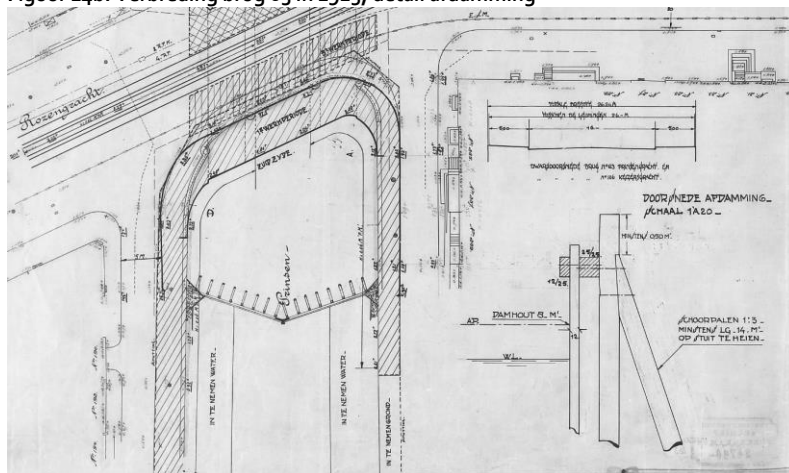
Figuur 24a: Afdamming voor de verbreding van brug 63

Bron: CTA 24760

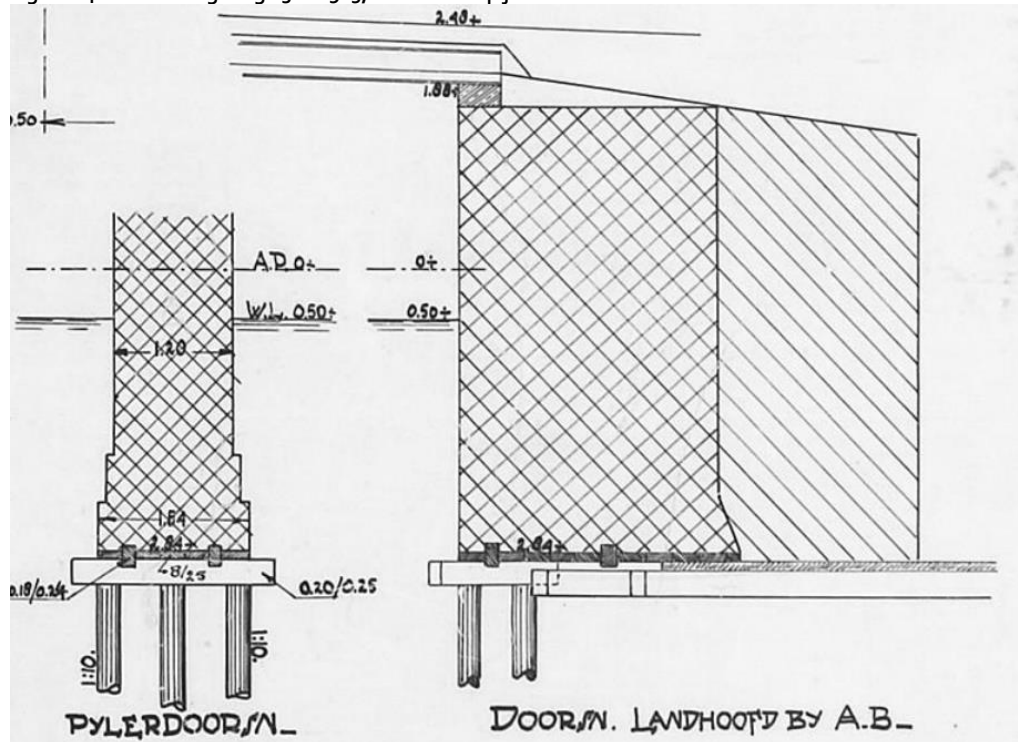
Noten: F = 500 m², H = afdamming

Figuur 24b: Verbreding brug 63 in 1925; detail afdamming

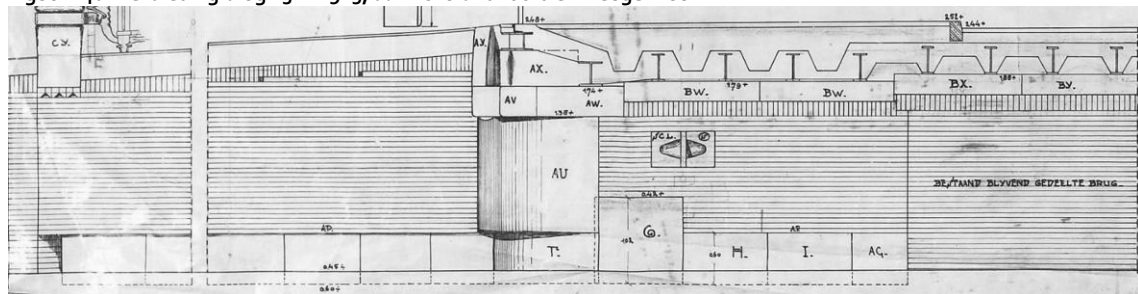
Bron: CTA 24760-23

Figuur 24c: Verbreding brug 63 in 1925; doorsneden pijler en landhoofd

Bron: CTA 24760-32

Figuur 24d: Verbreding brug 63 in 1925; aanzicht landhoofd en vleugelmuur

Bron: CTA 24760-34

Op Maandag 26 januari 1925 is openbaar aanbesteed [bestek no. 9 van 1925]:

"Het aan beide zijden vernieuwen en verbreedten van de vaste bruggen:

No. 8, over den Singel in de Raadhuistraat,

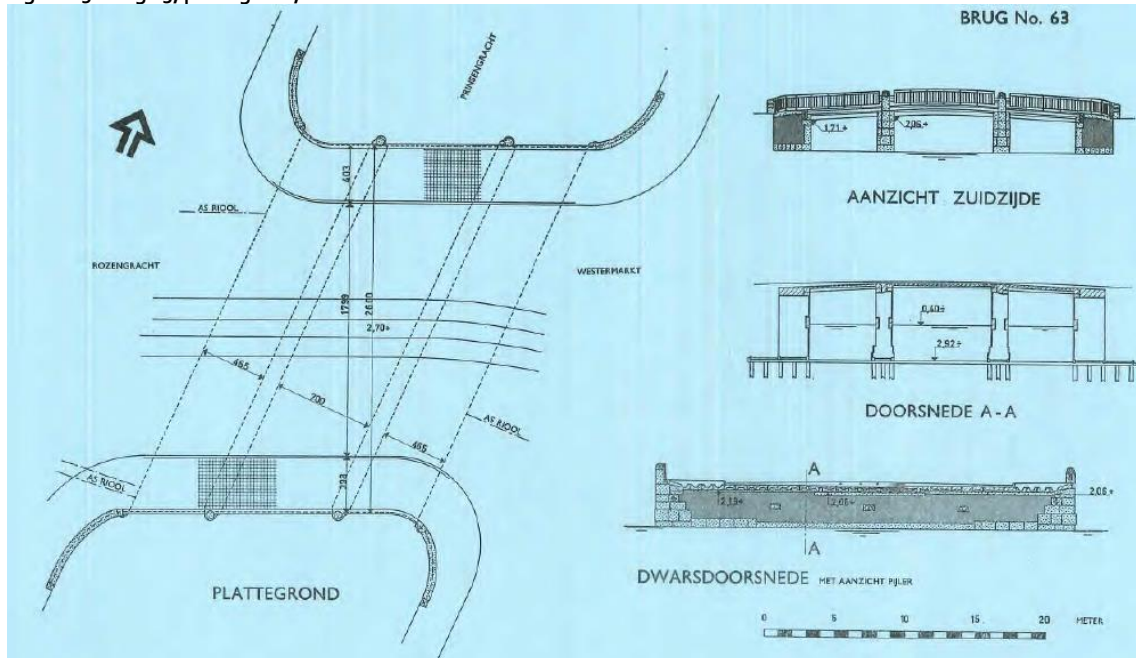
„ 22, „ de Heerengracht in de Raadhuistraat,

„ 196, „ de Keizersgracht in de Raadhuistraat,

„ 63 „ de Prinsengracht vóór de Rozengracht, met bijbehorende werken."

Volgens het Bruggenboek is brug 63 vernieuwd in 1891, plaatselijk versterkt in 1902 en verbreed in 1925 volgens bestek no. 9.

Figuur 25: Brug 63; plattegrond, aanzicht en doorsneden

Bron: Dienst der Publieke Werken

In 1929 is de Prinsengracht gefotografeerd vanaf de Reesluis.

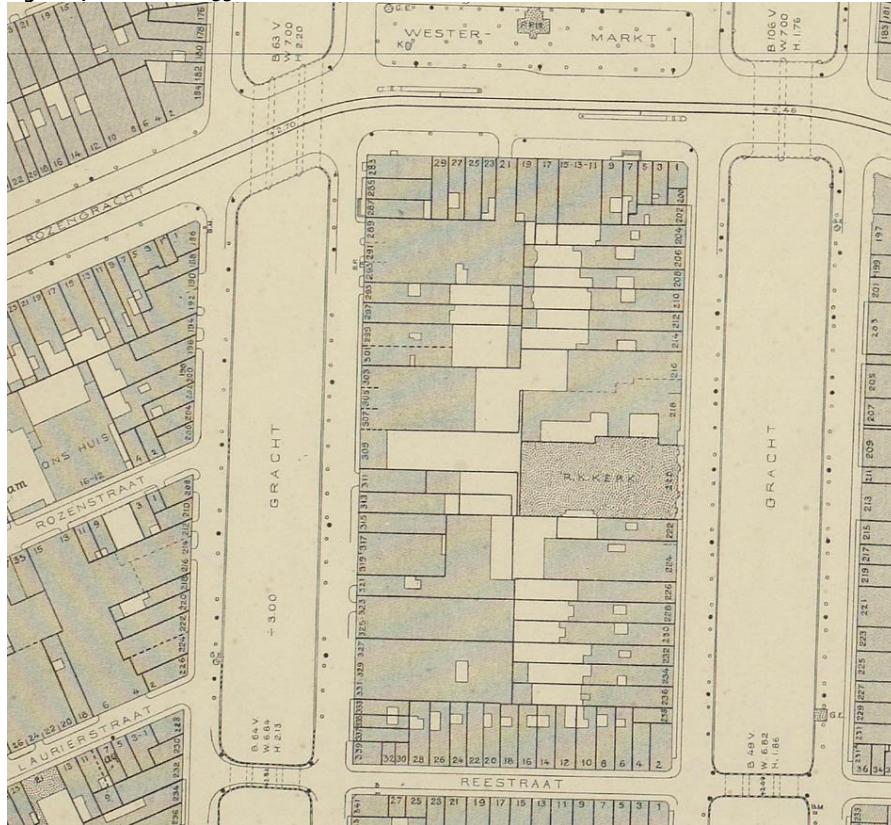
Figuur 26: Foto 1929

Bron: Stadsarchief Amsterdam; Beeldbank Afbeeldingsbestand OSIM00005003619

De mast die op de kaart 1:1.000 uit 1909 en op diverse foto's zichtbaar is ter hoogte van Prinsengracht 311, is op de 8^e herdruk van de kaart uit 1938 verdwenen.

Figuur 27: Situatie in 1938

Bron: Stadsarchief Amsterdam; inventaris 10038, blad H4 gedrukt 1909, 8^e druk dec. 1938

Tweede Wereldoorlog

In 1940 is, net buiten het onderzoeksgebied, uitgevoerd "Hoekafronding van de walmuur bij Westermarkt langs de Prinsengracht" (CTA 29751).

In het zelfde jaar bestond het voornemen om op maandag 22 juli 1940 in het openbaar aan te besteden:

"Het verrichten van herstellingen onder en boven water aan de walmuren van de Prinsengracht, oneven zyde, tusschen de Reestraat en Westermarkt en tusschen Westermarkt en Leliegracht."

[] De uit te voeren werken bestaan in:

Tabel 4: Aan te besteden werk Prinsengracht 283-339 in 1940

	Omschrijving	Hoef.
a.	vervangen van oud metselwerk door nieuw metselwerk en beton	
b.	opnemen en herleggen van deksteen	
c.	onderhouden van de uitgevoerde werken	
	Opnemen van deksteen	78 m
	Uitbreken van oud metselwerk, eventueel hakken van kassen en vervangen door nieuw metselwerk van miskleurige Waalklinkers, volgens monster, in specie, bestaande uit 1 deel cement en 3 deelen rivierzand	20 m ³
	Uitbreken van oud metselwerk en vervangen door beton, bestaande uit 1 deel cement, 2 deelen rivierzand en 3 deelen grond	15 m ³
	Verhakken, pashakken en stellen van deksteen	30 m
	Leveren, leggen, stellen en invoegen met onder tariefnummer 2 genoemde specie van betondeksteen met een deklaag van 10 mm pantserbeton	48 m
	Droogmaken en drooghouden van walmuren met een by de Gemeente voorhanden zynde kuip ten behoeve van het herstellen van metsel- en voegwerk, het verbeteren van de afsluiting van vervallen en het verlagen van nog in gebruik zynde rioolmondingen, volgens aanwyzing	50 m

Bron: Centraal Tekeningenarchief

Uit bovenstaande tabel kan afgeleid worden dat het voornemen bestond om de kademuur langs de Prinsengracht over een lengte van 48 meter te herstellen (zonder nieuwe fundering).

De bovengenoemde aanbesteding is nogmaals in maart 1941 aangekondigd: "het verrichten van herstellingen onder en boven water aan de walmuren langs de Prinsengracht, oneven zijde, tusschen Westermarkt en Reestraat" De laagste inschrijver was gebr. Keegel, Amsterdam, met f 21.759 (Delftsche Courant 11 maart 1941)

Keegel was een gelegenheidsfirma; er is slechts één vermelding van een project te vinden in historische kranten, namelijk het onderhavige werk aan de Prinsengracht in maart 1941 (Ingenieursbureau 2019).

In het Stadsarchief Amsterdam is een bevestiging te vinden van het uit te voeren werk (CTA 32563): Bestek 6 1941 Het verrichten van herstellingen onder- en boven water [] Prinsengracht oneven zijde tussen Westermarkt en Reestraat []

Helaas bevat het dossier geen tekening, alleen een dagboek dat op 31 maart 1941 start.

Op 2 mei 1942 is genoteerd dat de kademuur langs de Prinsengracht niet mocht worden hersteld (CTAA00056001369).

De opzichter was J.[]v. d. Plas, de Ingenieur was P. C. van Niftrik en de aannemer/gemachtigde A. Westerveld. Pieter Cornelis van Niftrik leidde vanaf 1936 de afdeling kademuren binnen Publieke Werken.

Het is aannemelijk dat het Van Niftrik was, die achterin het dagboek het volgende noteerde: "Door den Algemeen Gemachtigde voor den Wederopbouw en voor de Bouwnijverheid is bepaald, dat de gedeelten walmuur langs de Prinsengracht tusschen Westermarkt en Reestraat en langs den O.Z. Voorburgwal, waarvan de herstelling in het onderhavige bestek was opgenomen niet mogen worden hersteld. In verband hiermede werden dan ook geen bonnen voor cement en metselsteen voor den walmuur door den Alg. Gem. verstrekt.

Hierdoor zal een belangrijke post "minder werk" ontstaan."

Het is duidelijk dat het herstel van de kademuur langs de Prinsengracht geen doorgang kon vinden wegens materiaal schaarste. In de loop van 1942 vaardigde de bezetter een bouwstop af.

dr.ir. J. A. Ringers (1885-1965) was de Algemeen Gemachtigde voor den Wederopbouw en de Bouwnijverheid (Pollman 2006). Op verzoek van Ringers werd omstreeks december 1941 een Bureau Goedkeuring Werken Amsterdam in het leven geroepen (SAA 5223).

Het gemeentelijke bureau Goedkeuring Werken liet P. C. van Niftrik van Publieke Werken weten dat het herstel van de kademuur langs de Prinsengracht geen goedkeuring kreeg.

Frits Rotgans fotografeerde in 1942-1943 dekschuiten in de Prinsengracht ter hoogte van de onderzoekslocatie.

Figuur 28: Foto 1942-1943

Bron: Stadsarchief Amsterdam; Beeldbank Afbeeldingsbestand 010025001052

Na 1945

Volgens een bericht in De Waarheid van 15 april 1948 worden jaarlijks "ettelijke kilometers kademuur van de Amsterdams grachten hersteld. Thans is men ook bezig aan de Prinsengracht aan de voet van de Westertoren"

In 1950 is de Reesluis (brug 64) vernieuwd.

Figuur 29: Foto vernieuwing Reesluis op 25 juli 1950

Bron: ANP Stadsarchief Amsterdam; Beeldbank Afbeeldingsbestand OSIM00005004404

J. M. Arsath Ro'is fotografeerde Prinsengracht 373-375 enz. op 13 april 1954. De locatie ligt buiten het onderzoeksgebied.

Figuur 30: Foto 13 april 1954

Bron: Stadsarchief Amsterdam; Beeldbank Afbeeldingsbestand 010122027860

Herman Habes maakte in mei 1954 een tekening van de Prinsengracht met de Reesluis en –straat.

Figuur 31: Tekening Prinsengracht ter hoogte van de Reesluis in 1954

Bron: Stadsarchief Amsterdam; Beeldbank Afbeeldingsbestand 010062001086

In 1957-1958 is van brug 64 (de Reesluis) de onderbouw hersteld en het brugdek vernieuwd (CTA 35179). Uitnodiging tot prijsopgave Nr. 51 van 1957, 9 januari 1958

"Aanbesteding 18 december 1857. Ingeschreven door:

Braams f 31.580.—

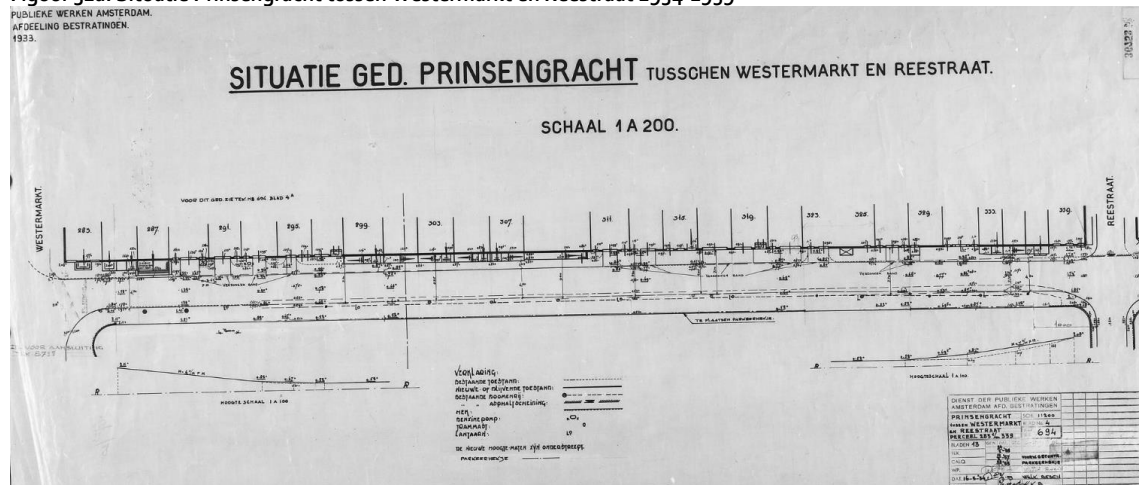
Clarijs 32.660.—

v.Hoften 32.940.—"

Blad 2 van het dagboek is mede ondertekend door K. Braams op 11 januari 1958, waaruit blijkt dat het werk aan hem gegund is. Tot de werkzaamheden behoorde het "slopen metselwerk op de pijlers". Uit het dagboek van de opzichter blijkt dat de vernieuwing startte in januari 1958:

Een jaar later zijn wijzigingen gedateerd (laatste 5-9-1959) op een oorspronkelijk uit 1933-1934 daterende tekening.

Figuur 32a: Situatie Prinsengracht tussen Westermarkt en Reestraat 1934-1959

Bron: CTA 36753-20

In 1959 zijn parkeerhekjes aangebracht op de kademuur ter hoogte van Prinsengracht 295-321. De in het stempel van de tekening bijgehouden wijzigingen zijn in onderstaande tabel vermeld.

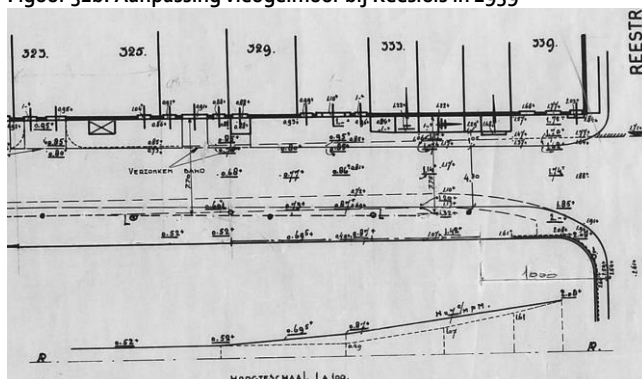
Tabel 5: Wijzigingen op tekening uit 1934

DAT.	OMSCRHIJVING
24/2 1939	
14/2 1957	VOORW.GECONTR
23/1 1959	PARKEERHEKJE
26/6 1959	W[] BESCH
2/9 1959	WALK. BESCH
5/9 1959	W.K.B.

Bron: CTA 36753-20

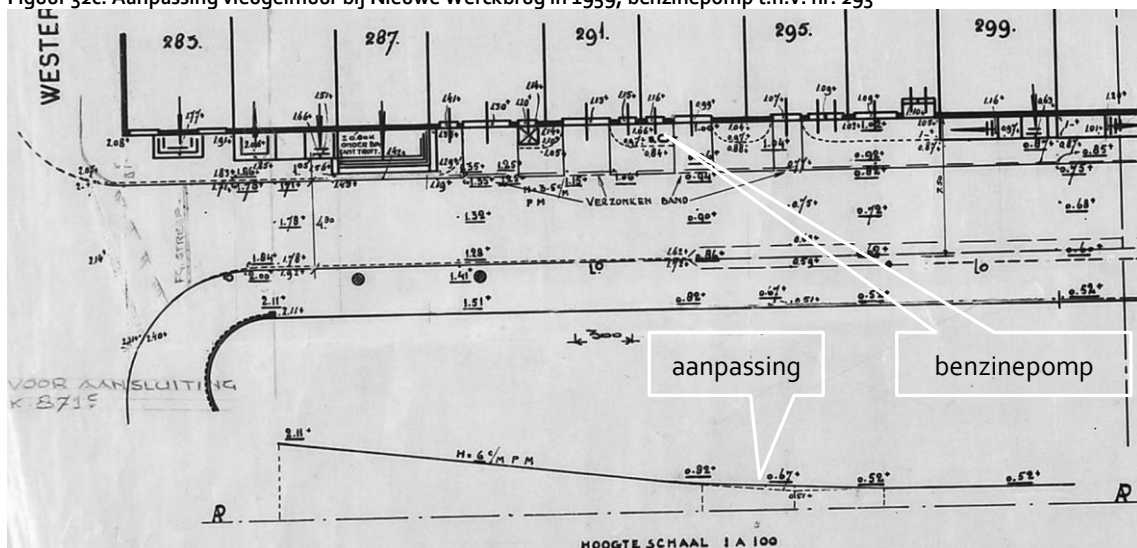
Bij de Reesluis is de helling van de vleugelmuur over een lengte van ruim 22 meter minder steil gemaakt en verlaagd naar 7%.

Figuur 32b: Aanpassing vleugelmuur bij Reesluis in 1959

Bron: CTA 36753-20

Figuur 32c: Aanpassing vleugelmuur bij Nieuwe Werckbrug in 1959; benzinepomp t.h.v. nr. 293

Bron: CTA 36753-20

Ook de vleugelmuur van de Nieuwe Werck-brug is enigszins aangepast. Ter hoogte van Prinsengracht 293 is een benzinepomp ingetekend.

Mogelijk zijn de gaten voor de parkeerhekjes al in 1958 geboord. Volgens CTA 33117 moesten in dat jaar 12.000 gaten geboord worden in "dekstenen van beton, graniet, bazaltlava en hardsteen" met een diameter van 6 cm en een diepte van 20 cm. De opzichter noteerde op 10 juli 1958 in het dagboek "Prinsengracht doorgedaan met boren. 43 stuks."

Oppenheim fotografeerde in 1963 de Prinsengracht.

Figuur 33: Foto Prinsengracht in 1963

Bron: Stadsarchief Amsterdam; Beeldbank afbeeldingsbestand 010028000567

C. P. Schaap fotografeerde de Reesluis en de Prinsengracht 327-343 in een onbekend jaar. Boven de gracht is een bouwkeet te zien [voor de bouw van het in 1970 geopende hotel Pulitzer ?]

Figuur 34a: Foto Prinsengracht 327-343 en Reesluis [circa 1953 t/m 1995]

Bron: Stadsarchief Amsterdam; Beeldbank Afbeeldingsbestand BMAB00026000013_004

De opening van het riool komende uit de Reestraat (foto 1920) ontbreekt. Wel is elders in de vleugelmuur een opening zichtbaar.

Figuur34b: Foto Prinsengracht 327-343 en Reesluis [circa 1953 t/m 1995] met rioolmond

Bron: Stadsarchief Amsterdam; Beeldbank Afbeeldingsbestand [BMAB00026000013_004](#)

Herbert 'Peter' (achterkleinzoon van Joseph) Pulitzer koopt twaalf grachtenpanden op de Prinsengracht en de Keizersgracht, die worden samengevoegd tot één hotel (inmiddels 25 panden). In 2015 en 2016 onderging het hotel een grote renovatie.

1970 Pulitzer geopend

Het Parool 2018, Oprichter hotel Pulitzer Amsterdam overleden, 23 april 2018

Dolf Toussaint fotografeerde omstreeks 1970 een dekschuit met sanitair voor het Pulitzer hotel.

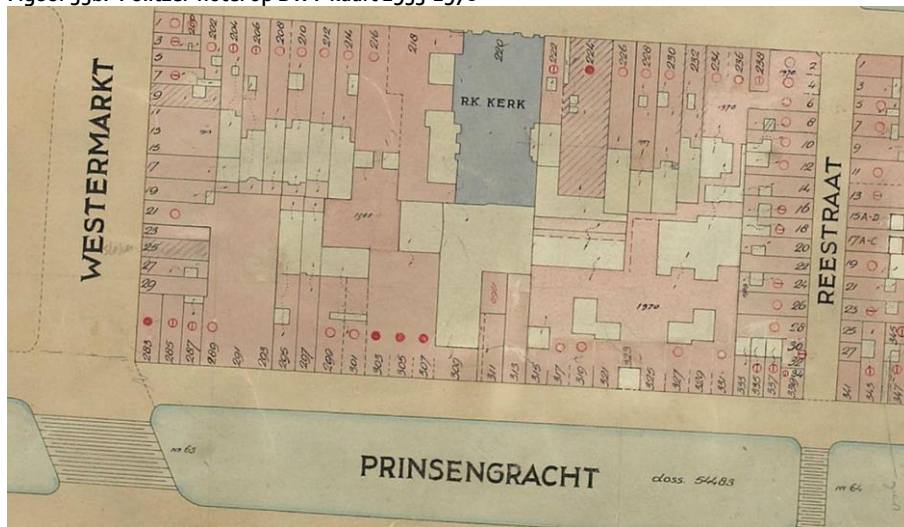
Figuur 35a: Foto met dekschuit ter hoogte van Pulitzer hotel circa 1970

Bron: Afbeeldingsbestand [ANWV01449000001](#)

Bouw- en Woningtoezicht maakte een kaart in 1953, die in 1978 vervallen is. Achter de percelen Prinsengracht 315-331 is het jaartal 1970 geschreven, het openingsjaar van het Pulitzer-hotel.

Figuur 35b: Pulitzer-hotel op BWT-kaart 1953-1978

Bron: SAA inventaris 10040, regio 24

Figuur 36: Foto in de jaren zeventig

Bron: Pulitzer Amsterdam in Parool 2018

Han van Gool fotografeerde in 1976 Prinsengracht 283-293 (ged.)

Figuur 37: Foto Prinsengracht 283-293 (ged.) in 1976

Bron: Stadsarchief Amsterdam; Beeldbank Afbeeldingsbestand BMAB00029000111_005

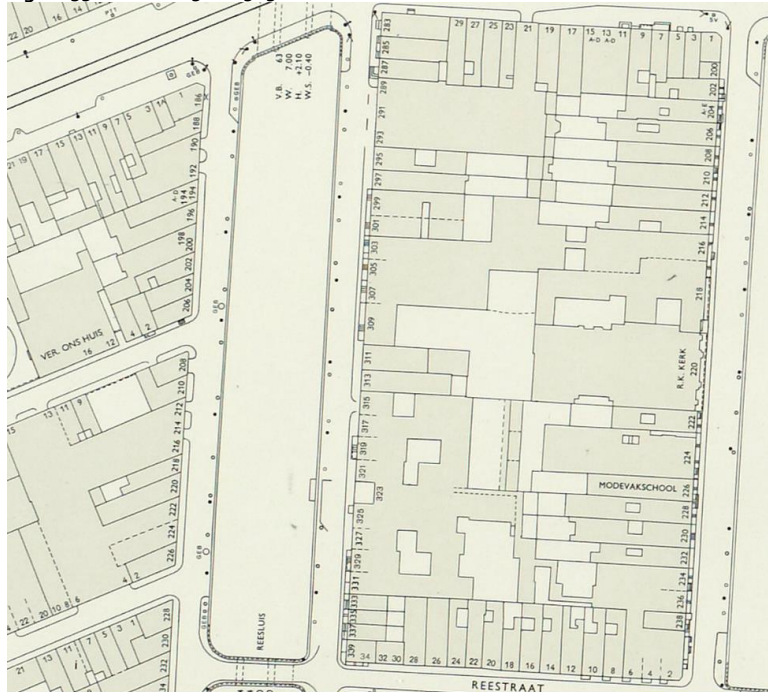
Sinds 1981 is Pulitzer gastheer van het Prinsengrachtconcert (Kleijn et al. 2013).

Figuur 38: Foto Prinsengracht en rondvaartboot van rederij Noord-Zuid

Bron: Stadsarchief Amsterdam; Beeldbank afbeeldingsbestand OSIM00003004033

Figuur 39: Situatie 1982-1983

Bron: Kaart van Amsterdam 1:1.000, blad H4 verkend januari 1982, druk december 1983

Omstreeks 1990 fotografeerde Annemieke van Oord-de Pee Prinsengracht 283-297

Figuur 40: Foto Prinsengracht 283-297 omstreeks 1990

Bron: Stadsarchief Amsterdam; Beeldbank Afbeeldingsbestand GRBA00359000001

Omstreeks 1990 fotografeerde Annemieke van Oord-de Pee Prinsengracht 323-339.

Figuur 41: Foto Prinsengracht 32-339 omstreeks 1990

Bron: Stadsarchief Amsterdam; Beeldbank Afbeeldingsbestand GRBA00362000001

Han van Gool fotografeerde in 1990 Prinsengracht n279-287 (ged.) en brug 63.

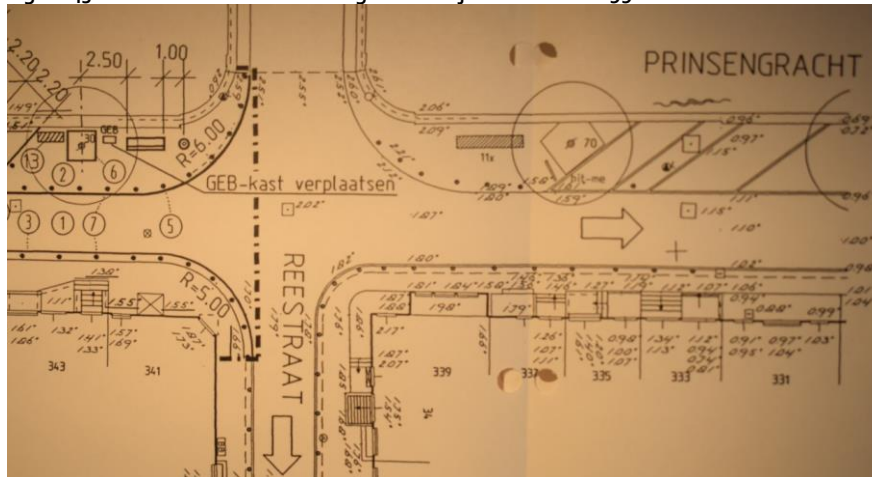
Figuur 42: Brug 63 in 1990

Bron: Stadsarchief Amsterdam; Beeldbank Afbeeldingsbestand BMAB00008000043_003

In 1995 stelde het gemeentebestuur extra gelden beschikbaar voor grachtgedeelten met het meeste achterstallig onderhoud. De bestrating van de Prinsengracht oneven zijde tussen de Ree- en Berenstraat is in 1996 vernieuwd van walkant tot aan de gevel conform het zogenaamde grachtenprofiel: voetpad en rijweg werden op gelijk niveau gebracht.

Figuur 43: Vierkant verstraten Prinsengracht nabij de Reesluis in 1996

Bron: Stadsarchief Amsterdam; inventaris 30714/1427

De Koninklijke Wegenbouw Stevin heeft in 1998 een herprofilering van de Westermarkt uitgevoerd. Een tekening ontbreekt in SAA 30714/1466.

Joris Akerboom (gem. A'dam; dienst Infrastructuur Verkeer en Vervoer) heeft in 2006 een inspectie uitgevoerd op 12 mei 2016 en vervolgens gerapporteerd voor de Nieuwe Wercks-brug. BRU0063 Waterbouwkundige inspectie bruggen. Functionele inspectie. Datum: 4 augustus 2006

Over het metselwerk van de landhoofden en pijlers merkte hij (2006, p. 11) op: "vorst- en aanvaarschade, plaatselijk tot 20 mm"

Herstel: Steens slopen, inmetselen

Over het oostelijke landhoofd specifiek: metselwerk, (gebrek) haarscheur

In alle stalen haalkommen drukte roest het lood stuk. (p. 13)

In de zuidoostelijke brugvleugel werden twee haarscheuren waargenomen over een lengte van elk één meter.

Figuur 44: Haarscheuren in zuidoostelijke vleugel brug 63 in 2006

Bron: 2006, p. 16

Op 28 maart 2007 fotografeerde Martin Alberts de overzijde (Prinsengracht 232-250) met de zuidzijde van de Reesluis.

Figuur 45: Foto Prinsengracht evenzijde en Reesluis in 2007

Bron: Afbeeldingsbestand 010122054054

In de laatste versie van "Het Grachtenboek" is een foto opgenomen van de gevelwand.

Figuur 46: Gevelwand Prinsengracht 283-339

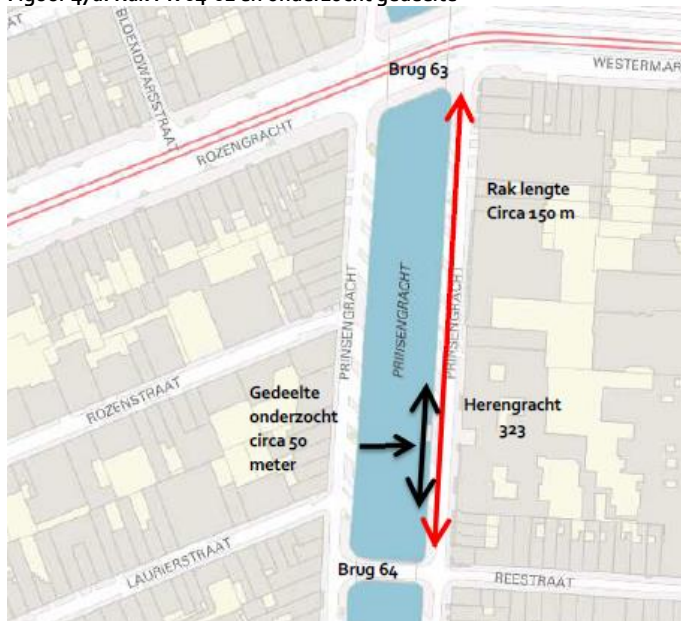

Bron: Kurpershoek et al. 2013

In juli 2018 plaatste het Pulitzer hotel een groot ponton in de gracht voor de gasten om de Gay Pride te kunnen zien (www.missethoreca.nl).

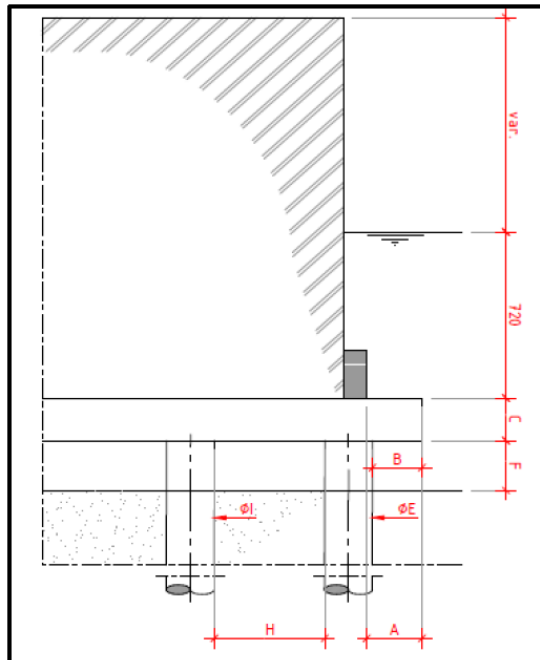
Recent is onderzoek verricht naar de kade ter hoogte van perceel Prinsengracht 323. Aanleiding was de hijsaanvraag ter plekke van dat perceel bij de assetmanager van VO&R. Het Pulitzer-hotel heeft Baars-CIPRO opdracht gegeven tot het uitvoeren van een kademuurinspectie. De toetsing van de kademuur is uitgevoerd door het Ingenieursbureau.

Figuur 47a: Rak PR 04-02 en onderzocht gedeelte

Bron: "Locatie en scope PRG.PNG" ([] /spoor 3 / Prinsengracht 283-339 bm /)

Figuur 47b: Principe opbouw PRGo402 Prinsengracht

Bron: Baars-Cipro 2019

Bij locatiebezoek op 4 oktober 2019 bleken dekstenen op de noordelijke vleugelmuur van de Reesluis los te liggen.

Figuur 48: Oostelijk landhoofd van brug 64 in oktober 2019

Bron: Foto Alfred Bakker 4-10-2019

Ter hoogte van de perceelscheiding Prinsengracht 329-331 is op de waterlijn een opening waargenomen. Wellicht is het de zelfde opening als op een oudere foto (uit 1867-1875).

Figuur 49: Kademuur ter hoogte van perceelscheiding Prinsengracht 329-331

Bron: Foto Alfred Bakker 4-10-2019

Ter hoogte van de perceelscheiding 297-299 is een grijpgoot zichtbaar. Dergelijke constructies, van gerecycled kunststof of betonsteen, zijn vanaf circa 1990 toegepast.

Figuur 50: Grijpgoot ter hoogte van de percelen Prinsengracht 297-299 in oktober 2019

Bron: Foto Alfred Bakker 4-10-2019

Brug 63: Nieuwe Wercks-brug

De brug voerde vanaf de 17de eeuw naar de noordelijke kade van de Rozengracht, dan nog open water. De moderne geschiedenis van de brug begon op het tijdstip dat de gemeente de Rozengracht uitkoos voor dé verbindingsweg tussen Amsterdam-Centrum en West. De Rozengracht werd gedempt en er werd een doorbraak geforceerd voor de Raadhuisstraat. Deze keus had als gevolg dat brug 63 verbreed en verstevigd moest worden. Daartoe werd in juli 1890 een aanbesteding uitgeschreven voor 55 ton ton balkijzer en 19 ton buckelplaten voor deze brug en de brug 117 in de Rozengracht over de Lijnbaansgracht. In de vroege jaren twintig bleek die

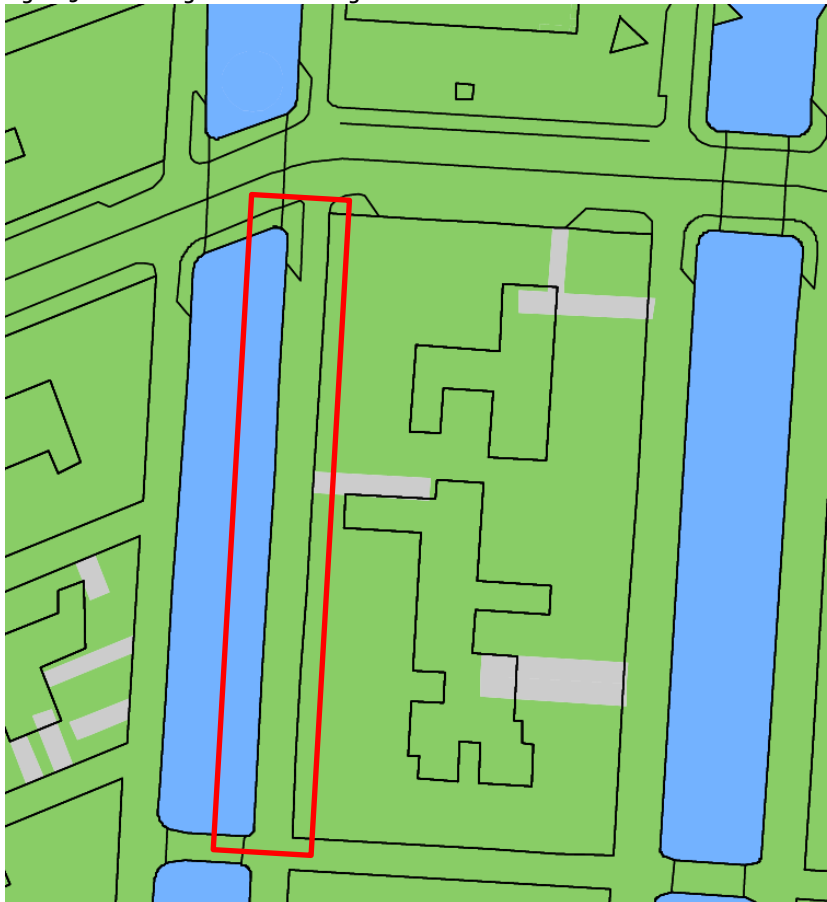
brug niet meer bestand tegen het toegenomen verkeer en moest vernieuwd worden. Er zou achttien weken aan de brug gewerkt worden. De Dienst der Publieke Werken kwam met een ontwerp, waar bruggenarchitect Piet Kramer een behoorlijke invloed had op de esthetiek van de brug ("het bureau van"). Zijn stijl is in alles terug te vinden, allereerst de bouwstijl van de Amsterdamse School (baksteen en natuursteen), de brugpijlers met daarop bewerkte natuurstenen zuilen en siersmeedijzeren balustrades daartussen, vastgezet aan de pylonen met stropen. Na de oplevering hebben er geen grote werkzaamheden meer plaatsgevonden aan de brug. De brug werd in 2002 benoemd tot rijksmonument vanwege juist die esthetische kwaliteit van het ontwerp en het belang voor de aanzien van de stad.

De brug beschikt over drie doorvaartopeningen, de grootste is zeven meter breed, en heeft een hoogte van 2,10 m. (wikipedia)

Archeologie

Het Bureau Archeologie & Monumenten heeft in 2011 een Archeologische Signaleringskaart Amsterdam samengesteld. Volgens onderstaand detail van de kaart hebben ter hoogte van de vooruitspringende kade ingrepen in de (water)bodem plaats gevonden, waardoor er geen archeologische verwachtingen (meer) zijn.

Figuur 51: Archeologische verwachtingen

Bron: Bureau Monumenten & Archeologie 2011

Bodemkwaliteit: historie

Tijdens locatiebezoek in oktober 2019 is op het perceel Prinsengracht 295 een historische gevelsteen waargenomen met een opschrift over de historische bedrijfsfunctie. Hieronder wordt op enkele peildata (1904, 1940, 2019) nagegaan welke bedrijven op de Prinsengracht gevestigd waren en zijn.

Figuur 52: Prinsengracht 287-297 in oktober 2019

Bron: Foto Alfred Bakker 4-10-2019

In mei 1904 betrok Johann Wilhelm Penning met zijn gezin het pand. Op de gevel staat in gouden letters: 'Vaartuigen te huur en te koop/ Scheepsbehoeften/ Dekkleden'. Johann Penning woonde aanvankelijk in de Rozenstraat nr 1, waar zijn vader reeds een schuitenverhuurbedrijf had. Voor het goederenvervoer van de schepen in de haven naar de pakhuizen aan de grachten maakte Penning gebruik van een nieuw soort schuit, de dek- of zolderschuit. In de jaren '80 verdwenen deze karakteristieke dekschuiten uit de Amsterdamse grachten. In 1991 hield de firma op te bestaan. (de-eerste-steen.nl)

Tabel 6: Bedrijven en functies 1904-2019

nr	bedrijf	start	Einde	bron
287	Bistro Bij Ons Dutch Food	2019		Locatiebezoek
287	NV J. Witmond's Handelmaatschappij; Rijwielfabriek "De Vierkleur" N.V.	1940		Adresboek 1939-1940
289	-----	2019		Locatiebezoek
291	Nieuws [op luifel]	2019		Locatiebezoek
293	Nieuws [op luifel]	2019		Locatiebezoek
293	Reijn, Carel van	1904	1904	Rijksgids voor den telefoondienst 1904
293	Klink, P. , makelaar in koffie, specerijen en kruidenierswaren	1904	1904	Rijksgids voor den telefoondienst 1904
293	benzinepomp	1934-1959		CTA 36753-20
295	Scheepsbehoeften Dekkleden; Vaartuigen te huur en te koop	Anno 1903	1991	de-eerste-steen.nl locatiebezoek
295	Penning, J. W., Verhuurder van schuiten en dekkleden, zeilmaker en in scheepsbehoeften	1904		Rijksgids voor den telefoondienst 1904
	Nieuws [op luifel]			

313	Koch, J. H. Z., koopman en fabrikant	1904	1904	Rijksgids voor den telefoondienst 1904
317	Kemper & Zn., Jan Rud.	1904	1904	Rijksgids voor den telefoondienst 1904
317	Nieuwenkamp, W.O.J.	1904	1904	Rijksgids voor den telefoondienst 1904
321	Gossens, Aug., (Wed. H. Bontamps (321. (9-6))	1904	1904	Rijksgids voor den telefoondienst 1904
323	hotel	1970	-----	diverse
325	Hameers, H. J. W., Nieuwendijk 207 en PG 325	1904	1904	Rijksgids voor den telefoondienst 1904
329	Goldberg & Co., Dr. Georg, Gasgloeilichtfabriek "Hollandia" (8 ¼ - 7)	1904	1904	Rijksgids voor den telefoondienst 1904
331	Kuijt & Zn., P., Grossier in koloniale waren	1904	1904	Rijksgids voor den telefoondienst 1904
331	Stoffers & Co.	1904	1904	Rijksgids voor den telefoondienst 1904
339	Pflughaupt, F. A., Firma Bach & Pflughaupt	1904	1904	Rijksgids voor den telefoondienst 1904
339	woonhuis	2019		Locatiebezoek

Bronnen: Adresboek, Rijksgids voor den Telefoondienst 1904, locatiebezoek 4-10-2019

Ter hoogte van Prinsengracht 329 is op de kademuur een bord aangebracht:
Niet afmeren ligplaats passagierschip

Figuur 53: Foto Prinsengracht 329

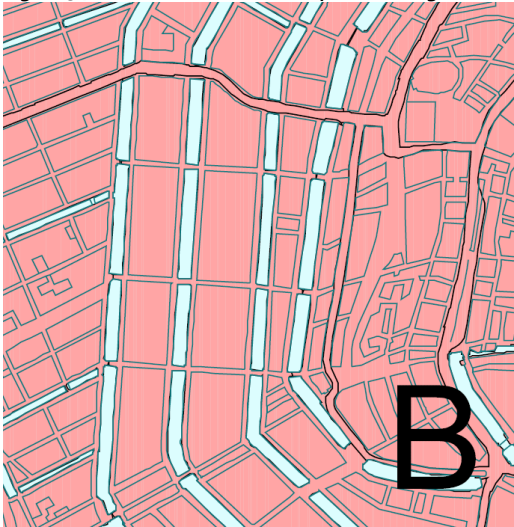

Bron: Foto Alfred Bakker 4-10-2019

Bodemkwaliteit

De locatie is gelegen in zone B, wat betekent dat onder de openbare weg ernstige verontreinigingen kunnen voorkomen.

Figuur 54: Bodemkwaliteitskaart openbare wegen

Bron: DMB 2013, bijlage 6

De percelen op de onderzoekslocatie zijn gelegen in de zone > I (industrie). De algemene kwaliteit is dus: ernstig verontreinigd.

Figuur 55: Bodemkwaliteitskaart toplaag

Bron: DMB 2013, bijlage 3d-1

Er zijn enkele specifieke bodemonderzoeken bekend, die een genuanceerder beeld opleveren.

Figuur 56: Locaties van verrichte bodemonderzoeken

Bron: ODNZKG Nazca

De locatie Prinsengracht 315 is onderzocht ter plaatse van een lantaarnpaal (alleen grond). Grondslag heeft op 20 juni 2016 gerapporteerd over een VO NEN 5740 (rapportnummer 25453-38, 20-6-2016). In de grond overschreden de gehalten de achtergrondwaarde.

"De milieuhygiënische kwaliteit van de bodem ter plaatse van de lantaarnpaal nr. 5918 in Stadsdeel Centrum te Amsterdam is vastgelegd. Er zijn maximaal lichte verhogingen aangetoond in de grond. Geadviseerd wordt bij grondwerk de richtlijnen van CROW-publicatie 132 te volgen ('Werken in of met verontreinigde grond en verontreinigd (grond)water'). Bij de geconstateerde kwaliteitsklasse geldt in dit geval dat grondwerk onder Basisklasse dient te worden uitgevoerd."

Net buiten de onderzoekslocatie Prinsengracht 283 – 339 zijn onderzocht:

- Prinsengracht 341-453 OMEGAM 1990 (rapportnummer 111025634): grond > T, geen grondwater
- Rozengracht-Westermarkt Antea 2016 (rapportnr. 27526-54, 2-5-2016): BUS-melding TU
- Rozengracht bovenleidingpalen Grondslag (27667, 30-3-2018): grond > I, grondwater > S (18 boorlocaties)

Op de locatie Prinsengracht 283-339 zijn drie analyses bekend, alleen van de grond: > S.

Figuur 57: Toetsingen grond en grondwater aan normen Wbb

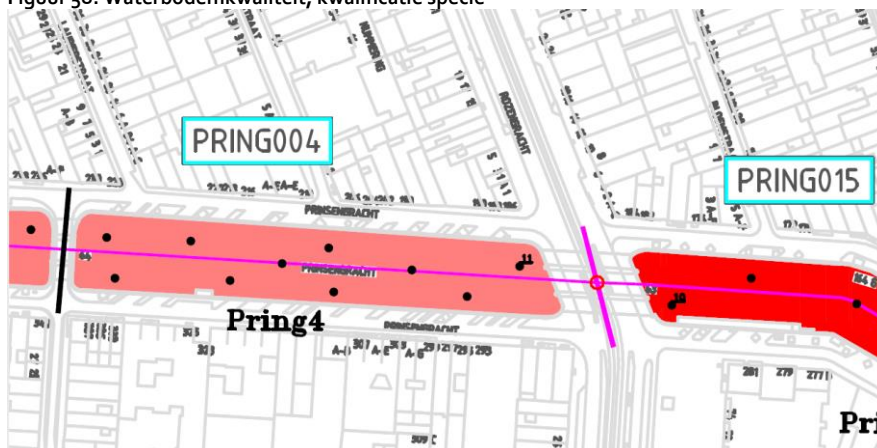

Bron: ODNZKG Nazca

Waterbodembkwaliteit

Waternet heeft in 2013 gerapporteerd over een aanvullend onderzoek. Volgens bijlage 2 was de specie in de Prinsengracht niet verspreidbaar. In het rak ten noorden van brug 63 "nooit verspreidbaar"

Figuur 58: Waterbodembkwaliteit; kwalificatie specie

Bron: Waternet 2013, bijlage 2

Conventionele explosieven

De CE bodembelastingkaart van de gemeente Amsterdam is gepubliceerd op City Data. De kaart is gebaseerd op een onderzoek door Armaex, Bombs Away en de gemeente Amsterdam (2016 en 2018). De afgebakende verdachte locaties bevinden zich op grote afstand van de onderzoekslocatie.

Ondergrondse obstakels

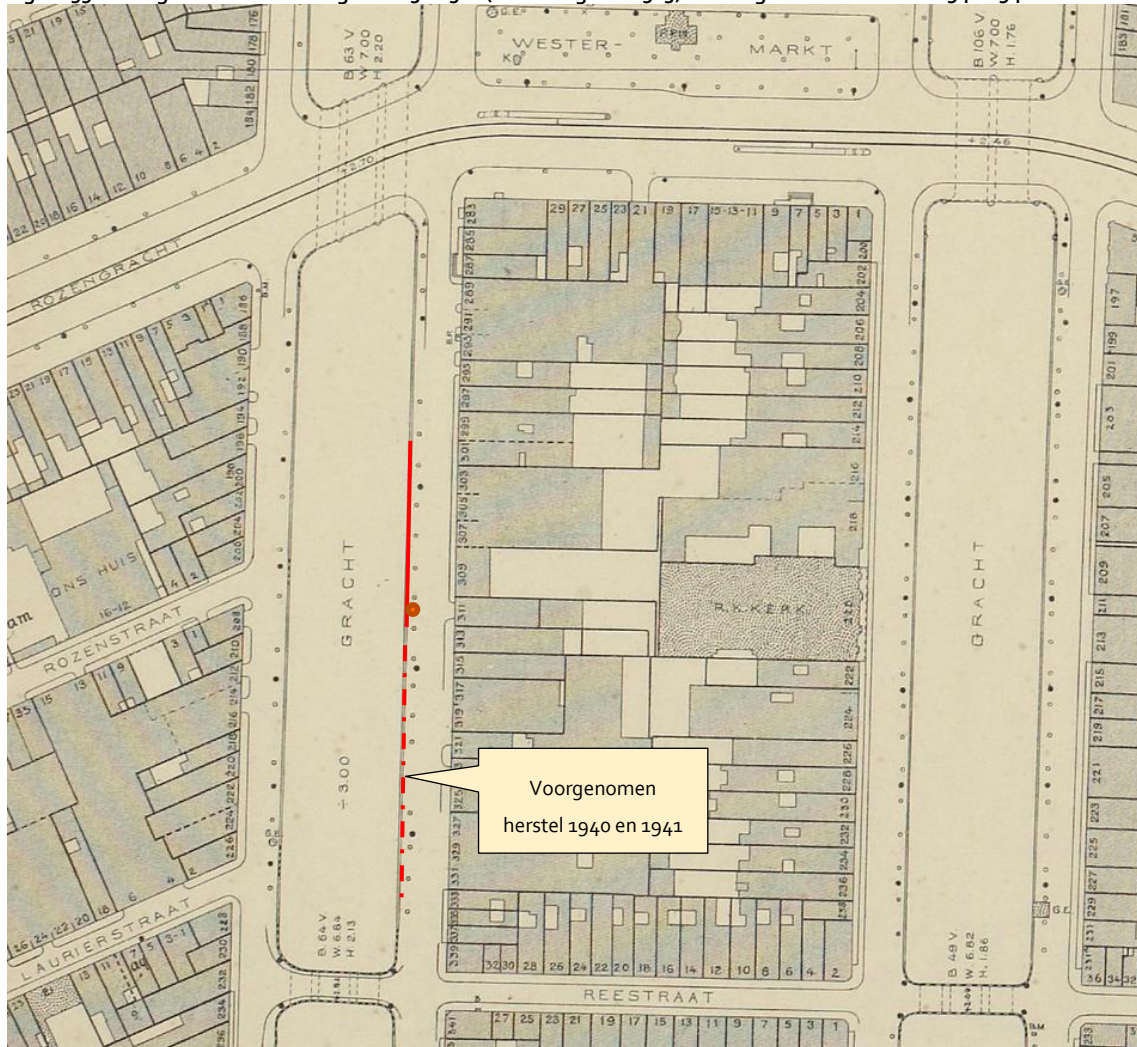
Vanuit de noordwestelijke en zuidwestelijke hoek van het bouwblok zijn riolen gemarkeerd op een buurtkaart. W. Uitslager bouwde in 1913 een kademuur met een lengte van 36 meter, waarbij hij zeven riolen een lagere uitmonding in de nieuwe kademuur heeft gegeven.

Op foto's en situaties uit het interbellum is een mast met sokkel zichtbaar. Gezien de hoogte van de mast worden onder de sokkel (schoor)palen vermoed.

In 1940 en 1941 is het herstel van een kademuur voorgenomen over een lengte van 48 m. Het herstel ging niet door. Het is onbekend of na de oorlog het project alsnog is uitgevoerd.

In onderstaande figuur is, op basis van de bekende locaties met herstellende kademuren, indicatief aangegeven waar het voorgenomen herstel in 1940 en 1941 plaats gevonden zou kunnen hebben.

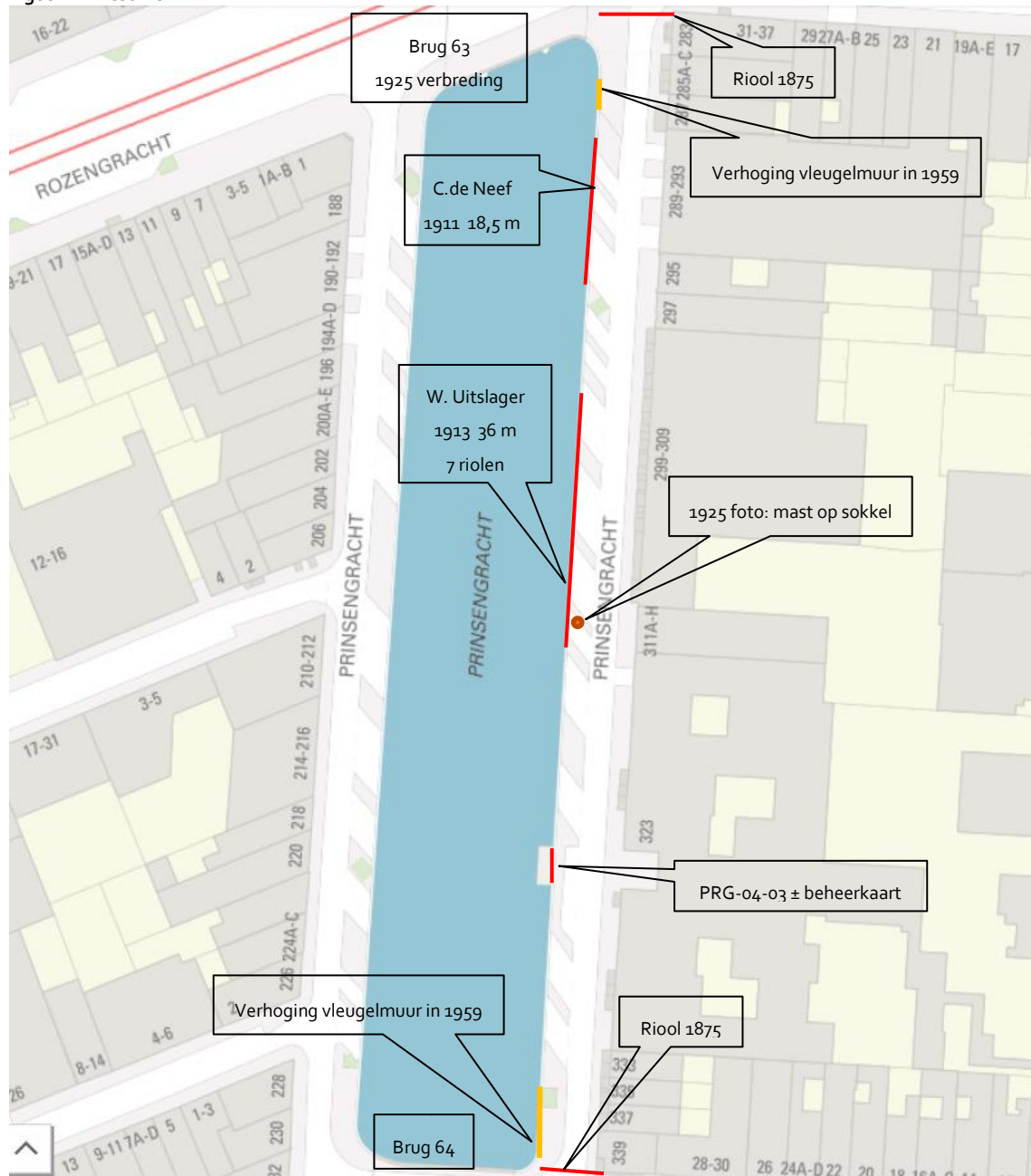
Figuur 59: Aanleg kademuur ter hoogte van 301-311 (W. Uitslager in 1913) en voorgenomen herstel in 1940-1941

Bron: Blad H5

De geïnventariseerde gegevens zijn samengevat in onderstaande figuur.

Figuur 6o: Resumé

Bron: City Data

Noot: locatie PRG-04-03 zeer globaal

Conclusies en aanbevelingen

Langs de Prinsengracht zijn twee gedeelten kademuur met bouwjaar bekend: 1911 en 1913. In 1941-1942 is een geplande vernieuwing niet doorgegaan, vrijwel zeker wegens materiaalschaarste. Er zijn geen naoorlogse herstellingen of vernieuwingen bekend, afgezien van de verhoging van twee vleugelmuren in 1959.

Op de beheerkaart is een derde gedeelte kademuur gemarkeerd, echter zonder bouwjaar, ongeveer ter hoogte van Pulitzer.

De archeologische verwachtingen op de locatie zijn hoog. Aanbevolen wordt om contact op te nemen met Monumenten en Archeologie aan wie het definitieve oordeel is.

Volgens de (gegeneraliseerde) bodemkwaliteitskaarten kunnen op de locatie ernstige verontreinigingen voorkomen. Enkele uitgevoerde bodemonderzoeken, op zeer kleine locaties, hebben binnen het onderzoeksgebied slechts lichte verontreinigingen aangetoond. Het slib op de waterbodem is volgens een (niet meer actueel) waterbodemonderzoek "niet verspreidbaar".

Aanbevolen wordt om zowel een bodem- als waterbodemonderzoek uit te voeren.

De locatie is niet verdacht van explosieven. Voorgenomen werkzaamheden kunnen uitgevoerd worden zonder aanvullend explosievenonderzoek.

Uit het dagboek van de opzichter uit 1913 blijkt dat op de locatie rekening gehouden moet worden met een groot aantal riolen. Voor zeven van die riolen is toen de rioolmonding in de kademuur verlaagd. De riolen zijn uiteraard niet meer in bedrijf.

Aanbevolen wordt om de aard van de fundering van een mast uit het interbellum ter hoogte van het perceel Prinsengracht 311 na te gaan.

Bronnen

- Abrahamse, J. E. (2010), De grote uitleg van Amsterdam. Stadsontwikkeling in de zeventiende eeuw. Bussum: Thoth
- Armaex, Bombs Away & Gemeente Amsterdam (2016), NGE bodembelastingkaart.
- Armaex, Bombs Away & Gemeente Amsterdam (2018), NGE bodembelastingkaart. Actualisatie november 2018
- Baars-Cipro (2019), Funderingsonderzoek Prinsengracht PRGo402, april 2019
- Bakker, B. & E. Schmitz (1998), Het landschap van Rembrandt. Wandelingen in en om Amsterdam. Bussum: Thoth
- Bakker, Th., Het ontstaan van de Jordaan.
- Berckenrode, Florisz Balthasar van (1625),
- Bureau Monumenten & Archeologie (2011), Archeologische Signaleringskaart Amsterdam. Centrum
- Derksen, D. (2019), email
- Gemeente Amsterdam (1911), Jaarverslag 1910
- Gemeente Amsterdam (2006), BRU0063 Waterbouwkundige inspectie bruggen. Functionele inspectie. Datum: 4 augustus 2006
- Joris Akerboom (gem. A'dam; dienst Infrastructuur Verkeer en Vervoer) heeft in 2006 een inspectie uitgevoerd op 12 mei 2016 en vervolgens gerapporteerd voor de Nieuwe Wercks-brug.
- Hameleers, M. (2013a), Kaarten van Amsterdam 1538-1865. Bussum: Thoth
- Hameleers, M. (2013b), Kaarten van Amsterdam 1866-2012. Bussum: Thoth
- Hameleers, M. (2015), Gedetailleerde Kaarten van Amsterdam. Bussum: Thoth
- Hoek Ostende (1971), In : H. F. Wijnman
- Ingenieursbureau (2019), Notitie kademuren heel Amsterdam. Concept 22 oktober 2019
- Kannegieter, J.Z. (1959), De Amsterdamse Jordaan. Gemeentelijke Commissie Heemkennis Amsterdam
- Kannegieter, J.Z. (2015), Het ontstaan van de Amsterdamse Jordaan, hoofdstuk 6-2
- Hoofdstuk VI Algemeen aspect van het nieuwe werk. De grachten, de straten, de huizen. E-pub en eindredactie door Henk Laloli
- Kleijn, K., E. Kurpershoek, S. Otani & R. van Zoest (2013), De grachten van Amsterdam. 400 jaar bouwen, wonen, werken en leven. Bussum/Amsterdam: Thoth/Kunsthistorisch Bureau D'ARTS
- Kruizinga, J.H. (2002), Het XYZ van Amsterdam. Amsterdam Publishers.
- Loman, J. (1876), Atlas van Loman
- Monumenten & Archeologie (2019), Vriendelijke mededeling T. Terhorst 7 maart 2019
- Neuhaus, E. (1981), Geschiedenis van het paleis van justitie te Amsterdam.
- Oldewelt, W.F.H. (1969), het Aalmoezeniershuis. Jaarboek Amstelodamum, pp. 126-140
- Poll, F. van de & S. Bakker (1991), Schreden naar Parnas
- Tessel Pollman (2006), Van Waterstaat tot Wederopbouw. Het leven van dr.ir. J. A. Ringers (1885-1965).
- Mario Silvester (2007), Hoe 'fout' was de bouw in de Tweede Wereldoorlog? Cobouw 16 jan 2007
- Waternet (2013), Prinsengracht te Amsterdam; verkennend waterbodemonderzoek.
- Projectnummer 67421-9. Rapportnummer 13.0 versie 01, 1 juli 2013
- Wijnman, H. F. (1971), Historische Gids van Amsterdam. Amsterdam: Allert de Lange

Bijlage 1: Chronologie

Tabel: Chronologie

jaar	gebeurtenis	bron
1609-1613	Derde Uitleg	
1617-1620	Uitgifte op onderzoekslocatie Prinsengracht 283-339	
1911	Vernieuwing kademuur	
1913	Vernieuwing kademuur	
1925	Verbreiding Nieuwe Werckbrug	
1940	Aanbesteding vernieuwing kademuur	
1941		
1996	Prinsengracht ten zuiden van Reesluis gereconstrueerd	
1998	Koninklijke Stevin reconstrueert Westermarkt	

Bijlage 2: Inventarissen in het Stadsarchief Amsterdam**Tabel: Inventarissen SAA [relevant voor Prinsengracht 283-339 e.a.]**

	Inventaris	Bestand-deel	periode	bestanden
343				
344	Archief van de Inrichting voor Stadsbestedelingen			
1004		97		
5039.K.A.	Archief van de Thesaurieren Ordinaris: kaarten			
5180				
5181		6932	1827-1861	
5361				
5444	Dienst Stedelijk Beheer	684		
10005				
10039	Kaart van Amsterdam 1:1.000			
10040				
10057	Centraal Tekeningenarchief			
10095	Atlas Kok	2729 2732	1831 1835-1862	
10097				
12000		2820		
15030	bibliotheek			
30486	Persdocumentatie	502	1925-1929	245
30533	Brandweervergunningen	18555		
30714	Dienst Binnenstad	1525	1998	
		1427	1995-1996	
		1466	1998	
30803				

Bron: Stadsarchief Amsterdam

Het archief van de Dienst Binnenstad (SAA 30714/1525) bevat een dossier over een vernieuwing van "walmuren" in 1998: 1998 SAA 30714 Archief van de Dienst Binnenstad. Het dossier, geraadpleegd op 23-10-2017, bevat geen informatie over de onderzoekslocatie.

Vernieuwen walmuren Koningsplein, Oudezijds Voorburgwal, Prinsengracht en Wijde Heisteeg en vernieuwen brug 27 Herengracht over Beulingsloot bestekken 822, 843, 911, 927 1998

5370 Gemeentelijke Dienst Grondbedrijf Prinsengracht n=32

30714 Dienst Binnenstad n=16

[Verkeer: 1427 Herstrating Prinsengracht O EZ Reestraat-Berensteraat 1995-1996]

1466 Profielwijziging Westermarkt, Prinsengracht en Keizersgracht 1998

Waterwegen: 1525

5444 Dienst Stedelijk Beheer [Prinsengracht n=11]

/684 Jaarverslag 1993 en jaarplan 1994 Waterbouw over het verrichtte en te verrichten waterbouwkundig onderhoud in de binnenstad 19941 stuk

Bijlage 3: Centraal Tekeningenarchief en nummers

Tabel: CTA-nummers Prinsengracht [basis Aalmoezeniershuis, aangevuld met Prinsengracht 283-339]

nummer	jaar	omschrijving
12002	1903	Brug Nr. 29-43-68-174. Het versterken der bruggen voor de Gemeentetram nr. 29 over Herengracht voor Koningsplein, nr. 43 over Keizersgracht in Leidsestraat, nr. 68 over Prinsengracht in Leidsestraat, nr. 174 over Singelgracht voor Leidseplein
12063	1901	Brug Nr. 8-22- 63 -106-108-117-149-167-181-251. Het versterken voor de Gemeentetram van brug nr.8 over Singel voor Raadhuisstraat, nr. 22 over Herengracht voor Raadhuisstraat, nr. 63 Prinsengr voor Westermarkt, nr. 106 Keizersgracht voor Westermarkt, nr....
13004	1892	Bruggen. Het verlagen en verbreden van de bruggen No.4 over Singel voor Heisteeg, No.26 over Herengracht voor Wijde Heisteeg, No.47 over Keizersgracht voor Huidenstraat, No.66 over Prinsengracht voor Runstraat en No. 103 over Looiersgracht voor Prinsen...
13024	1885	Bruggen. Het verlagen van de bruggen No.24 over Herengracht voor Hartenstraat, No.49 over Keizersgracht voor Hartenstraat, No.64 over Prinsengracht voor Reestraat.
13042	1890	Bruggen. Het verbreden en verlagen van de bruggen No. 42 over Keizersgracht voor Spiegelstraat, No.69 over Prinsengracht voor Spiegelstraat.
13060-		13060 t/m 13065 diverse bruggen over en voor Prinsengracht, meeste nvt
13063	1890	Brug . Het vernieuwen van Brug 63 over Prinsengracht voor Westermarkt
13067	1889	Het vernieuwen van Brug 67 over Prinsengracht voor Leidsegracht
13068	1875-1884	Het verbreden van Brug 68 over Prinsengracht in de Leidsestraat
13093	1894	Vernieuwen van Brug 93 over Leidsegracht in de Prinsengracht (zijde Lijnbaansgracht)
13094	1902	Vernieuwen van Brug 94 over Leidsegracht voor Lijnbaansgracht
13096	1891	Verlagen en verbreden van Brug 96 over Passeerdergracht voor Prinsengracht en Brug 288 over Recht Boomsloot voor Oudeschans
13122	1896	Het vernieuwen van Brug 122 over Leidsegracht voor Prinsengracht en No.170 over Singelgracht voor Bosboom Toussaintstraat
14067	1812	Brug 67 over Prinsengracht in de Leidsegracht
14061	1841	Brug. Oude Brug 61 over Prinsengracht voor Leliegracht
14068	1860	Vernieuwen van Brug 68 over Prinsengracht in Leidsestraat
14122		Brug. Oude Brug 122 over Leidsegracht aan Prinsengracht (zijde Keizersgracht)
15063		Situatie van Brug 63 over Prinsengracht voor Westermarkt.
15067		Brug. Situatie van Brug 67 over Prinsengracht in Leidse gracht.
15094	1902	Situatie brug 94 over Leidsegracht in Lijnbaansgracht [hulpbrug]
15534	1935	Situatie. Situatie met L.K. van Prinsengracht , tussen Nieuwe Spiegelstraat en Leidsestraat.
19621	1956	Walmuren. Herstellen onder en boven water van de walmuur langs: Jacob van Lennepkade gedeelte tussen perc. 1a tot 71; Keizersgracht gedeelte tussen Westermarkt en Reestraat (evenzijde): Singel gedeelte tussen Heisteeg en Spui (onevenzijde) en gedeelte tussen Beulingsloot en Koningsplein (evenzijde) [alleen dagboek]
19819-1	1907	Typen voor walmuren langs de Stads-Grachten te Amsterdam Schaal 1:100
-2	1907	Typen voor Kademuren langs de Stads Grachten te Amsterdam Schaal 1:100
21566	1911	Kademuren. Vernieuwen gedeelte Kademuren langs Oudezijds Voorburgwal bij St.Jansstraat, Oudezijds Achterburgwal bij Stooftsteeg, Prinsengracht bij Westermarkt , Herengracht tussen Oude Spiegelstraat en Heisteeg, Idem tussen Utrechtsestraat en Reguliersgracht en Kromboomsloot tussen Keizers- en Koningsstraat
21884-3	1954	Herprofilering Leidsegracht [hellingen van 8% naar bruggen]
20357	1957	Leggen van 16" gasbuis in 2e vak zijde Marnixstraat in brug 94
22362	1913	Walmuren. Vernieuwen van walmuren aan de Veemarkt, Stadhouderskade, Oudezijds Achterburgwal, Krom Boomsloot, Prinsengracht en Keizersgracht
23074	1948	Walmuur Prinsengracht . Herstellen van de walmuur langs de Prinsengracht tussen de Bruggen 59-60
23076	1948	Walmuur Prinsengracht Etc. Herstellen van de walmuur langs de Prinsengracht tussen Tuinstraat en Egelantiersgracht en van de Bloemgracht tussen Lijnbaansgracht en Prinsengracht
23317-2		
-9		Zinker Leidsegracht
-11	1922	Rioleering Lijnbaansgrachtdistrict
26732	1935	Het herstellen van walmuren langs de Bloemgracht, de Herengracht, de Leidse gracht , de Wittenkade, de Kalkmarkt, de Prinsen - [tusschen Leidschestraat en Spiegelstraat] en Korte Prinsengracht. Alleen Dagboek, van Herengracht ook tekeningen
26736	1038	Het verrichten van herstellingen, onder en boven water, aan de walmuren van de

		Brouwersgracht hoek Lynbaansgracht en de Prinsengracht tusschen Reguliersgracht en Vyzelgracht
26992	1921	Situatie met hoogtematen van brug 68 over de Prinsengracht in de Leidsestraat
28085	1927	Asfalteren van de Prinsengracht . Even kant van Leidsestr. tot Leidsegracht
28622	1950	Gem. Inrichting voor Uniformkleding Aan De Prinsengracht 435-437. Het uitbreiden van en verbouwen van de gem.inr.voor -
28687	1951	Riolering In Passeerdersgracht. Opnemen en leggen van riolen in de - (evenzijde) hoek Prinsengracht
29152	1950-1951	Brug 96. Het maken van brug 96, vaste brug met aansluitende kademuren over de Passeerdersgracht in de Prinsengracht
29732	1948	Walmuur Prinsengracht . Het herstellen van een walmuur aan de Prinsengracht tussen Leliegracht en Westermarkt
29751	1940	Walmuur Prinsengracht . Hoekafronding van de walmuur bij Westermarkt langs de Prinsengracht
29759	1924	Steiger Prinsengracht e.a. Maken van een puinsteiger bij de Westermarkt in de Prinsengracht [thv Westertoren] en bij het trafohuisje in de Onbekendegracht
29794		Walmuur Prinsengracht . Verankering van de walmuur langs de Prinsengracht tussen Westerstraat en Rozengracht.
30205		Deuren. Opvouwbare deuren ten behoeve van remise hoofdbrandwacht aan de Prinsengracht
31544	1939-1953	Walmuur. Herstellen van een walmuur langs de Keizersgracht evenzijde tussen Leidsegracht en Leidsestraat langs de Leliegracht beide zijden tussen Herengracht en Prinsengracht Alleen Dagboek
32413-1	1955	Het maken van een walmuur langs de Prinsengracht voor het gerechtsgebouw
32552	1879	Peilingen In Keizersgracht Etc. Peilingen in Keizersgracht, Nwe. Keizersgracht, Herengracht, Nieuwe Herengracht, Prinsengracht , Nieuwe Prinsengracht , Brouwersgracht, Korte Prinsengracht en Egelantiersgracht. Alleen Dagboek.
32563	1941	Walmuren Prinsengracht , Oudezijds Voorburgwal. Het verrichten van herstellingen onder- en boven water aan de walmuren langs de Prinsengracht , evenzijde tussen Lauriergracht en Looiersgracht. Prinsengracht onevenzijde tussen Westermarkt en Reestraat en tussen Berenstraat en Leidsegracht. O.Z. Voorburgwal evenzijde tussen perceel 239 en brug 202. ALLEEN DAGBOEK 1941 Opzichter J. [v.d.Plas, Ingenieur P. C. van Niftrik, Aannemer /gemachtigde A. Westerveld [van wrsch. Gebr.Keegel]
32569	1955	Het herstellen van de walmuur langs de Keizersgracht (onevenzijde) tussen Leidsegracht en Leidsestraat. Prinsengracht (evenzijde) tussen Leidsegracht en Leidsestraat plus het maken van een stalen herwerk op de walmuur
33117	1958	Het Boren Van Gaten. Het boren van gaten in de dekstenen van de walmuren ten behoeve van beschermhekjes voor auto's langs de grachten: Herengracht, Nieuwe Herengracht, Keizersgracht, Nieuwe Keizersgracht, Prinsengracht, Nieuwe Prinsengracht, Korte Prin...
35179	1957	Herstellen van onderbouw en vernieuwen brugdek van Brug 64
35333	1957	Gasbuis. Leggen van een 20 gasbuis, zijde Leidsegracht in Brug 174
35464	1957	Situatie. Situatie met H.M. en L.K. ten behoeve van Brouwersgracht, Herengracht, Keizersgracht, Prinsengracht [even zijde], Lindengracht, Goudsbloemstraat, Willemstraat, Palmastraat, Palmgracht, Herenmarkt, Binnen Brouwersstraat, Korte Prinsen gracht, Binnen Oranjestraat...
35831	1956	Bestrating. Situatie met H.M. ten behoeve van Marnixstraat, Leidsekade, Leidsegracht en Brug 175.
36662	1959	Bestrating Spiegelgracht e.a. Situatie met HM van de Spiegelgracht, ged. Lijnbaansgracht, ged. Prinsengracht , ged. Lange Leidsedwarsstraat, ged. 1e Wetering dwarsstraat, ged. Tweede Weteringdwarsstraat aansluitend Spiegelgracht
36753	1959	Situatie. Situatie met H.M. ten behoeve van Prinsengracht .
-20	1934-1959	[] tusschen Westermarkt en Reestraat [oneven zijde]
36754	1957	Situatie. Situatie met parkeerindeling ten behoeve van Prinsengracht ged. tussen Leidsestraat en Nwe. Spiegelstraat
36755	1956	Brug 63 . Situatie met L.K. ten behoeve van Brug 63
37547	1955	Situatie. Situatie met H.M. ten behoeve van Nwe. Spiegelstraat tussen Prinsengracht en Kerkstraat.
42306	1946-1948	V.m. Stadsbestedelingenhuus Prinsengr. Opmeting betreffende plattegronden ten behoeve van v.m. stadsbestedelingenhuus aan de Prinsengracht 234
44682	1960	Bestrating Lijnbaansgracht Enz. Situatie met L.K. ten behoeve van Lijnbaansgracht tussen Elandsgracht en Leidseplein, Leidse Gracht tussen Lijnbaansgracht en Marnixstr.Marnixstraat aansluitend aan Leidsegracht, Brug 94 en Brug 175

50707	1970	Korte Leidsedwardsstraat. Het asfalteren van korte Leidsedwardsstraat tussen Leidsegracht en Leidsestraat. Alleen Dagboek
53335	1974	Brug 63. Het aanbrengen van een nieuwe gasbuis ten behoeve van brug 63, vaste brug over de Prinsengracht voor de Westermarkt
54187	1975	Verfwerken brug [] 68, 94. Alleen dagboek
55180	1969	Bestrating Korte Leidsedwardsstraat e.a. Situatie met H.M. en L.K. van de Korte Leidsedwardsstraat tussen de Leidsegracht en Leidsestraat, gedeelte Leidsestraat, gedeelte Leidseplein aansluitend aan de Korte Leidsedwardsstraat en Leidsegr. tussen Korte...
58278	1980	Het leggen van een nieuwe gasbuis ten behoeve van brug 68 vaste brug over de Prinsengracht in de Leidsestraat
60226	1983	Het vernieuwen van het brugdek van brug 94, vaste brug over Leidsegracht in de Lijnbaansgracht Tekeningenstaat Aanwezig
60707	1984	Bestrating Lange Leidsedwardsstraat e.a. Situatie met H.M. en L+K Lange Leidsedwardsstraat en een gedeelte Spiegelgracht, Leidsekruisstraat, Leidsestraat en Leidsegracht aansluitend aan de Lange Leidsedwardsstraat
61163	1979	Brug 63. Het gedeeltelijk vernieuwen van het brugdek brug 63, vaste brug over de Prinsengracht voor de Westermarkt
63803	1986	Het bouwen van brug 93 over de Leidsegracht in de Prinsengracht zijde Lijnbaansgracht

Bron: Bewerkt naar Prinsengracht Aalmoezeniershuis